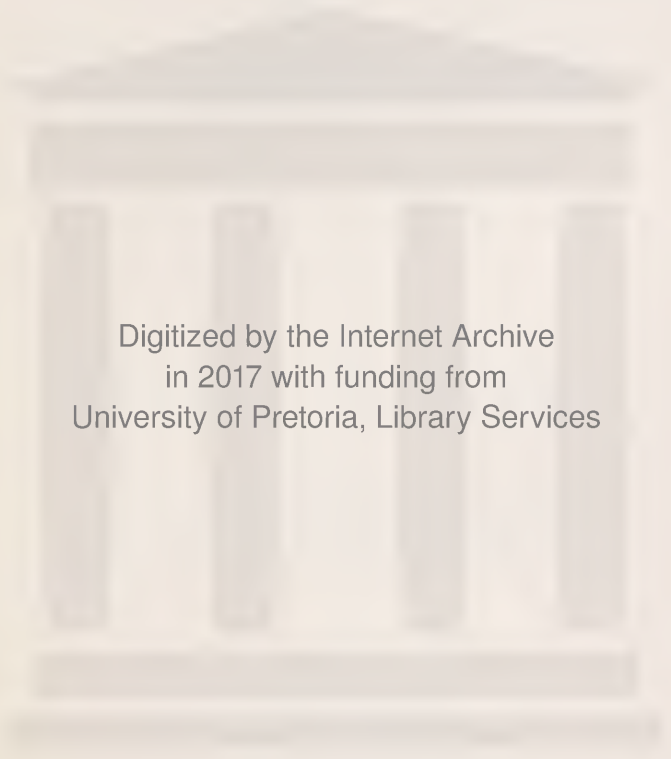

**TYDSKRIF
VIR
LETTERKUNDE**

Februarie
1966

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Pretoria, Library Services

TYDSKRIF VIR LETTERKUNDE

REDAKTEUR: ABEL COETZEE
HULPREDAKTEUR: COENIE RUDOLPH

ADVISEURS:

*J. J. Brits, André Demedts, B. le Roux, Felix Lategan,
Vincent van der Westhuizen, F. A. Venter.*

F E B R U A R I E 1 9 6 6

NUWE REEKS / JAARGANG 4

NOMMER 1

Alle kopie vir die tydskrif word gerig aan die Hulpredakteur, Wenningstraat 24, Groenkloof, Pretoria. Ongevraagde kopie moet vergesel word van 'n gefrankeerde koevert.

Alle korrespondensie rakende administrasie, sirkulasie, intekengeld en advertensies word gerig aan mej. S. Victor, Posbus 57, Northcliff, by Johannesburg.

INTEKENGELD: R2.00 PER JAARGANG, POSVRY.

Die publikasie van hierdie tydskrif word moontlik gemaak deur 'n jaarlikse skenking van die Departement Onderwys, Kuns en Wetenskap en die Afrikaanse Pers-fonds aan die Afrikaanse Skrywerskring.

Menings wat deur medewerkers uitgespreek word, is nie noodwendig menings van die redaksie nie.

I N H O U D

Bladsy

† J. L. van Schaik	1	
† Abraham Jonker	3	
Charlotte Cilliers	4	Klein Ritueel
Jan Bosman	6	Êrens groei 'n Boom . . .
Marié Blomerus	11	Blou Engel
Gerhard Kemp	13	Siklus
Abel Coetzee	15	Hol Pale
Freda Plekker	18	Net die angs los nie op nie
Fred Walewijn	22	Voorbij een Raam
André Demedts	24	Over de Letterkundige Kritiek
A. J. J. Visser	30	Daar word gesoek
P. G. Gouws	32	Langkloofs
C. F. Rudolph	34	Tipografiese Eksperimente
Casper Schmidt	40	Afkoms van die Condor
Sarel Smit	42	Gedigte
T. M. Hart	44	Lektuur en Letterkunde
D. M. Greeff	49	Louis Trichardt
V. v.d. Westhuizen	50	Kaper
Adna Barnard	51	Fragment
J. H. Naudé	53	So ry die Trein
Hendrik Prins	54	Stellaland
Marius Verster	55	Sawada
Abel Coetzee	57	HAT
Boeke Ontvang	59	

J. L. VAN SCHAİK

† 1965

VERKENNER VAN DIE AFRIKAANSE PUBLIKASIE

Sy boek is afgesluit, hierdie man wat meer as 'n halfeeu lank die Afrikaanse boek op sý terrein gedien het. Ons kan feite en dag en datum noem en tog nog in gebreke bly om die man na waarde te skat. Of ons kan frases maak en nog sy nagedagtenis oneer aandoen.

Ons weet hy het ons vroeëre skrywers aangemoedig, hy het hulle werke publiseer toe dit eintlik 'n waagstuk was. Hy het vir ons „Teleurgestel” (Jochem van Bruggen), „Die Nuwe Jaarsfees” (Leon Maré), „Op Safari” (Sangiro), „Onder Bevoordegte Mense” (Marie Linde), „Patrys-hulle” (E. B. Grosskopf) en talle ander gewaardeerde „klassieke” werke gegee. Maar hy het ons ook méér as net belletrie gegee.

Hy het gewaag, dikwels. Hy het dikwels 'n skemersone in die uitgewery betree en bewys dat daar behoefte bestaan aan werke waarvoor die meeste uitgewers soms bang was. En dis soos ons hom sien — die man wat teen sy finansiële betersone in 'n publikasie aanpak omdat die Afrikaanse uitgewery nog nie hiërdie terrein betree het nie. Dus eerder diens as blote wins; waarmee ons nie beweer dat hy blind was vir risiko's nie. Maar voor in die firma se feesbundel, „Vyftig Jaar”, staan 'n leuse wat verklaar hoekom Van Schaik soms tevrede was om 'n klein verkoper, bv. 'n Frans-Afrikaanse woordeboek, te publiseer. Enigeen weet dat so 'n boek slegs 'n beperkte mark het. Maar die oorweging was: „Ons het nog nie so iets in Afrikaans nie.” Die leuse waarna ons verwys het, is van Cats:

Met wysheyt kiesien,
Geen moet verliesien,
Maer staëgh volherden:
Soo sal 't eens werden.

Hy het met wysheid gekies om te publiseer wat ons as volk kon verryk.

In die fisiese wêreld is daar tussen die kleinste sigbare deeltjie en die onsigbare molekule 'n hele wêreld met 'n rykdom van sy eie groottes, wat dikwels deur die wetenskap verwaarloos is. Op soek na stiller weë om die atoom te splyt het wetenskaplikes dikwels nagelaat om dié uiters belangrike tussenland te verken. Dis die skemersone van materie wat deur iemand ook genoem is: die wêreld van verwaarloosde dimensies, die wêreld van vergete dimensies.

Van Schaik het onthou. In 1920 het sy eerste skoolreeks

begin verskyn: Ons Afrikaanse Leesboek, Ons Afrikaanse Rekenboek, sy bekende Skoolwoordeboek, ens. Ons wat destyds skool toe is, onthou vandag nog ons eerste boekprysies — Van Schaik se publikasies.

Later het die opvoedkundige boeke begin verskyn, die skaarsgelese proefskrifte, werke oor die godsdiens. Baie was stoflik geen wins nie, maar met volharding en met die wete: Afrikaans besit nog nie so iets nie, is dié uitgewersideaal voorop gestel. Ons wat agter bly, weet nou ons studente kan dit lees; ons taal besit nou tóg sulke publikasies, omdat dié man die wêreld van vergete dimensies as verkenner betree het. Nou is daardie uitgewes ons besit.

Toe die oorlogsjare sy probleme en sy versoeking meegebring het, het J. L. van Schaik nooit meegee en maar gebuig voor die eise van die „populêre smaak” nie. Hy het bv. nooit mee-gedoen aan die boekskema nie. Maar hy het met ’n reeks „Van Stamverwante Bodem” vir ons ’n venster oopgehou op die Nederlandse kultuurlewe.

In 1960 ken die Suid-Afrikaanse Akademie aan hom ’n erepenning toe vir sy bydrae tot die uitgewery in Suid-Afrika. Hy het dit verdien! Ons kan aan geen enkele titel dink van ’n werk wat minderwaardig of onsmaklik is nie. Dit is ’n seldsame prestasie!

Die man, J. L. van Schaik, het oor meer as ’n halfeeu ’n uitgewersideaal gehad wat vir hom leidraad was. Hy het dit konsekwent as ’n idealis nagestreef en gehandhaaf. Ons dank die Goeie Gewer wat hom aan ons gegun het.

Met sy heengaan is daar nou ’n hoofstuk beëindig. As hulle wat ná hom kom, die vergete dimensie van die „klein” boek, van die wetenskaplike werk, van die nodige boek, van die prestige-uitgawe nie verwaarloos nie, sal dié belangrike boeke wat hy oop-gemaak het, oop bly — vir hulle én vir ons.

Toe ons hierdie uitgawe moes persklaar maak, het ons verneem dat Abraham Jonker oorlede is. En as die gewoel stil geword het en dié feit kans gehad het om in te sink, besef 'n mens dat ons in 1966 reeds baie dinge vergeet het. Miskien was sy latere lewe as politikus verantwoordelik daarvoor dat baie van ons soms vergeet het watter aandeel hy in ons letterkunde gehad het.

Hy was een van die eerste mederedakteurs van *Ons Eie Boek*, 'n publikasie wat vir baie jare 'n uiters belangrike funksie in die onderwys vervul het.

Toe die Vereniging vir die Vrye Boek gestig is, was hy een van die stigterslede. Die doel was om ons letterkunde méér te maak as 'n letterkunde wat uit skoolboeke bestaan. En so was hy aan die voerpunt, soos hy aan die voerpunt was vroeër in 1924 in sy stryd teen E. C. Pienaar en G. Dekker, om die miskende digwerk van Toon van den Heever te verdedig. En al sou 'n mens vandag, met die bykomstige kennis van veertig jaar, sommige van sy uitsprake dalk kon deurhaal, sal jy altyd bewondering hê vir die vuur en oortuiging waarmee hy die dinge wat hy geglo het, verdedig het. Hy het dit gelaak dat nie-literêre motiewe soms estetiese oordele vertroebel het.

Hy was dikwels aan die voerpunt. Sy *Prosa-Rigtings en Ontledings* (1940), sy proefskrif *Die Roman, sy Aard, Ontstaan en Soort* (1942) het telkens prinsipiële sake op 'n strydbare wyse gestel.

Ook in sy skeppende werk was hy die kunstenaar wat dit gewaag het om die onontdekte land binne te gaan. Al het die Nuwe Saaklikheid by ons nooit goed „wortel geskiet” nie, meen sommige kritici dat dit tog 'n heilsame uitwerking gehad het op die Afrikaanse prosastyl. As poging tot vernuwing is sy bundel kortverhale *Maskers* (1938) minstens 'n werk waarvan ondersoekers op dié terrein kennis moet neem. Dit lewer ook die bewys dat Jonker hom bevry het van die te rustige verteltrant wat sy romans gekenmerk het.

Sy kortverhaalbundels, *Bande* (1932), *Najaar* (1935) en *Maskers* (1938) verdien dat ons hulle weer lees. Die skrywer het verbygegaan na die Groot Stilte. Maar sy werke praat nog met ons.

CHARLOTTE CILLIERS

KLEIN RITUEEL

Sy rus
met arms
soos vlerke slank
en droom loom drome
en ruik die son
die see
die sand
die see wat sing
wat wag
en sing
en dan . . .
die trom
die trom begin . . .
trek dhoe . . . dha-dha
 dhoë . . . dha-dha
 haar soepel lyf
 se spiere styf
 en bloed wat styg
 met see en trom;
sy staan
sy loop
met arms wyd
soos palmtakke
soos 'n meeu
wat duik na skuim
en swartgroen golf
en hardloop

vinnig,
vinniger
by die stem te kom,
by die stem te kom,
die waters raas,
dit sing en raas,
die trom
die trom,
dit tril,
haar voete, alles, sand,
die nat,
dans saam met
voet en hand —
haar dun lyf swaai
en wieg

en breek
en draai
die lug, die sand,
die son tol om
en om
gesigte, wilde kleure
blom
skommel deurmekaar
en alles dans . . .
alles wat in haar lyf
geslote was, verstuiw
saam met die golf,
die skuim, die nat
wat om haar arms
en voete spat
soos sy dit maal
en fyn wil trap
want trom en son,
bodem en see
en sy
het één geword . . .
net vir die nou
want as die trom
al sagter speel
en see en lug
en ritueel
verloor hul krag,
sal sy gaan lê
en snik en sag
die see voel troos
en water wat
koel vingers om
haar enkels vat,
haar hare streel
en teer vermaan:
sy moet nou gaan,
sy moet nou gaan
dis weer verby,

dis nou net sy
net sy . . .
net sy . . .

ÊRENS GROEI 'N BOOM

Jare en jare gelede toe my kontrei nog landelike rustigheid geken het, het dit plek gehad vir ons almal en 'n bestaantjie gebied aan almal wat die hand uit die mou wou steek.

So 'n endjie buite die dorpie het Oom Awie op sy lappie grond gewoon in sy huisie met die wit mure en swart rietdak. Al die jare maar het Oom Awie en Tant Nonnie met hulle drie dogters, die tweeling Cala en Marja, en met 'n paar jaar verskil die derde oudjie, Ninnie, daar gewoon. Tant Nonnie het haar huisie met oorleg bestuur en haar dogters van kleins af leer werk, daarom was hulle ewe tuis met naald en gare as voor die stoof. Oom Awie self was een van die hardwerkendste en goedigste mense wat ek geken het. Van hom het my pa meermale in Bybeltaal gesê: „Awie is een Israeliet in wien er geen bedrog is”.

Oom Awie was dikwels en soms lang rukke weg van die huis af want sy dienste was op baie plekke nodig omdat sy hande vir niks verkeerd gestaan het nie en hy van baie dinge kennis gehad het: sweiswerk, messelwerk, timmermanswerk. Toe Oom At Doringlaagte ophou met boer en vir hom 'n huis aan die kant van die dorpie wou laat bou het, het hy na Oom Awie gekom.

„Sien, Awie, ek wil die huis rondom tot vensterbankhoogte van klip gebou hê. Dit sal pas by die omgewing daar en ek weet nie van 'n beter man as jy om die regte klippe uit die berg uit te soek, te dres en te point nie.”

Maar eintlik was Oom Awie die houtkapper gewees, die man wat op kontrak reusebome neergevel het. Die firmas in die stad het van hom geweet, en as 'n bos aangekoop was, is Oom Awie gehuur om die bome om te kap. Dan was dit hy en sy twee Kleurlinghelpers, Dail Adams en Dampies Braaf, wat met byl en treksaag een vir een voorafgemerkte boom met 'n gedruis laat neerstort het. Kap en saag, saag en kap dat die sweet later soos wit salpeter op hulle hemde uitslaan. In Brakensveld se wyke het die reuse-portjacksonbome een vir een neergestort en is die dik stamme in negeduiismote gesaag en met die byl in vier stukke elk gekloof tot kaggelhout vir die stadsmense. Toe 'n vuurhoutjiefabriek die groot populierbos in Keeromkloof aangekoop het, was dit weer Oom Awie, Dail en Dampies wat die vel en skoonkap moes onderneem. Later weer het sy tentjie lank aan die hange van Dwarsberg gestaan toe die bloekom-bos gekap moes word vir stutpale in die myne. In Bottelary se klowe het hy die afkap van al die volgroeide dennebome onderneem vir 'n nuwe fabriek wat laaghout vervaardig.

En elke keer het Oom Awie, nà afrekening met die firmas, tuis gekom en sy saggebreide molvelsakkie met die geld in Tant Nonnie se hande gegee en gesê: „Ou vrou, die werk is klaar en ek is weer tuis. Hulle het met my afgereken tot die laaste oulap; Dail en Dampies is betaal, en daar's nou ons geld. Die lieue Here was weer vir my goed gewees en die skoorsteen sal weer rook.”

„Dankie, my ou man,” het Tant Nonnie gesê en 'n kommetjie warm koffie vir die goeie man ingeskink. So lank Oom Awie dan die koffie in die piering gooi en koud blaas, het sy goedig gesê: „Ons het al uitgekyk na Pa se tuiskoms, nê my dogters! Nou kan Cala en Marja die nodige uitrusting vir die aanneme en voorstelling kry — van die hoed tot die skoene toe. Ninnie kort ook 'n ordentlike Sondagtawwerdjie.”

„Dis alles daar in die molsakkie, vrou. Tel maar uit. Die geld is daar,” en met innerlike genoegdoening neem hy 'n tweede koppie koffie van Marja aan: „Dankie, Pa se kind. Dit sal die dors les, en dis lekker om weer by julle te wees.”

Op 'n geleë tyd het Tant Nonnie dan kamer toe gegaan, die geld uit die molvelsakkie so op die bed uitgeskud en haar gereelde verdelinkies gedoen: die bydrae vir die kerk eenkant sodat dit gereed lê as die diaken met dankofferfees kom kollekteer, in die bussie van die Vroue Sendingbond ook 'n paar muntstukke, en die res kom in 'n seilsakkie in die ou wakies onder die bed.

Daardie aand in die kamer het Oom Awie gevra: „Nonnie, daardie seilsakkie in die wakies — hoeveel het jy al daarin bymekaar?”

„Het jy altemit kontant vir iets nodig, ou Man?”

„Nee, ek vra sommer net.”

Tant Nonnie glimlag maar net en sê: „Dit moet maar daar wees vir die dag van komende sorge: die dag van siekte en die dag van dood.”

„Ja, dit is so. Weet jy, Nonnie, ek het mos 'n begeerte om eendag in die tuig as 't ware te sterf; en dié begeerte het ek aan die Here bekend gemaak.”

„Awie, is dit nie sonde nie? Kyk, 'n mens mag mos nie die Here voorskryf nie, my man. Dit mag 'n sondaarskind nie. Ons tye is in sy hand. Dit moet vir ons genoeg wees.”

Op 'n dag drink Oom Awie koffie by Oom Anneries Bergendal aan die elfuurtafel. Hy was te perd op pad na die buurplaas om die bejaarde en middeljarige akkerbome daar te gaan merk en tel want die akkerbos in die kloof moet uitgedun word en 'n firma by die Kaapstadse skeepsverf wat bote bou, stel belang. Nou het hy eintlik net aangekom om verlof te vra om deur Oom Anneries se winterveld te ry want dis soveel korter en hy is reeds voordag al van die huis af weg.

„En waarom dan nou verlof vra, Awie?” het Tant Ann opgemerk. „Sal 'n ou vriend dan nie eers oor Anneries se grond mag ry nie?”

„Awie het maar lus gehad vir 'n bietjie koffie, Ann. En ek glo nie 'n tweede koppie sal vir ons kwaad doen nie, nè Awie?”

Terwyl die koffie gehaal word en die twee ou vriende aan pyp stop is, sê Oom Anneries: „Awie, ek weet jy ken 'n boom soos geen ander nie, maar nou vergange het ek my laat vertel dat jy 'n boom net met jou oog meet en dan sekuur weet hoe oud die boom is en wat sy hout werd is. Is dit so? En hoe kry jy dit reg, jong?”

„Oefening bring dit mee, Anneries. Dis omtrent maar soos jy jou diere ken. Wie sal vir Anneries Bergendal iets van 'n bees, 'n skaap of 'n perd leer, hè?”

„Ja, maar dis diere; dis lewende goed. Ek kan hulle in die bek kyk, hulle bevoel en hulle bewegings gade slaan. Ek kan met hulle praat en dan — 'n mens het mos jou diere lief! Jy gaan' met hulle om byna soos met goeie vriende.”

„Nou ja, maar met my en die bome is dit mos ook maar so, Anneries. Ek bekyk hulle en ek leef met hulle saam. Ek ken die geruis van elke soort boom se blare as die windjie daardeur stoot. Hulle is ook lewende goed en ek het hulle lief, weet jy. Elke volgroeide boom is vir my een van die mooiste goed in die skepping.”

„Jy het volkome gelyk, ou Vriend. Maar as jy hulle liefhet, hoe kry jy dit oor jou hart om hulle om te kap?”

„Jy het jou diere lief, Anneries; en hoe kry jy dit oor jou hart om jou skape te slag en jou beeste na die slagpale te laat gaan? Diere . . . bome . . . Hulle leef ook maar hulle lewetjie net soos jy en ek. En dan kom daar 'n dag dat ons ook neergevel word om plek te maak vir die jonges wat ook maar eendag weer moet padgee. En weet jy, Anneries, wat bly vir my 'n wonderlike gedagte? Dat daar êrens 'n boom gegroei het waarvan hierdie tafel gemaak is. Maar wie onthou vandag nog wat 'n pragstuk van 'n boom dit was? Nog iets: soos ons twee nou hier sit en rook, groei daar êrens bome waarvan jou en my doodkiste eendag gemaak sal moet word. Wanneer ons werkdag om is, sal ons elkeen 'n boom nodig hê, Anneries. Dis soos ek 'n boom sien.”

„Jy het weer gelyk, Awie. Die akkerbos waarheen jy op pad is, dis mos al baie ouer as ons twee, is dit nie? Maar jy moet darem maar versigtig wees. Akkerbome is swaar goed. Jy't al so baie bome deur die jare omgekap; op 'n dag kap een van hulle vir jou ook om. Ek sien jy glimlag, maar jy word ouer en jy moet stadiger, jong. Wanneer meen jy om terug te wees?”

„So teen die late, Anneries, as ek nou sonder versuim begin aanstoot.”

Oom Awie het hom laat oorreed om met die terugkoms dan die nag by Oom Anneries-hulle oor te bly.

Toe Oom Awie hom in die saal lig, het Oom Anneries gevra wanneer hy meen om te begin kap aan die bome.

„Seker so oor 'n week of twee-drie. Ek moet eers vir die

Kaapse mense laat weet hoeveel bome daar is en my skatting gee van die prys soos hulle daar in die bos staan. Nou, dan sê ek tot siens tot vanaand, hoor. Dis vriendelik van jou en Ann om my vannag te herberg."

Daardie aand is daar in Bergendal se groot eetkamer met die vergulde hanglamp ook vir Oom Awie gedek, op die ereplek aan die tafel: net links van die koppenent waar Oom Anneries gewoonlik sit. Toe Oom Awie etenstyd nog nie opgedaag het nie, het hulle maar gaan aansit en Oom Awie se kos in die oond warm gehou. Later het die huisgodsdienste gevolg en nog later toe Oom Anneries sy tweede pyp stop en Oom Awie nog nie sy verskyning maak nie, het Oom Anneries 'n slag buite op die stoep gaan staan en dan maar weer binnetoe gekom.

"Awie het seker maar daar oorgebly omdat dit te laat geword het. Dis 'n groot akkerbos en jy weet hoe sekuur Awie is met alles wat hy doen," het Tante Ann gemeen.

"Nee, vrou, dan is dit nie Awie nie. Awie is deur dik en dun so goed soos sy woord."

Eindelik het Oom Anneries-hulle gaan lê, maar hy het eers die hanglamp klein gedraai en laat brand ingeval Oom Awie sou opdaag. Maar toe Oom Awie vroeg voordag nog nie opgedaag het nie, het Oom Anneries en sy seun, Johan, hulle perde opgesaal en in die rigting gery soos Oom Awie gister sou gery het. Toe dit begin lig word, het Oom Anneries die veld dopgehou vir die spore van Daeraad, Oom Awie se perd. Eindelik vind hy dit, en toe vorder dit sommer baie vinniger al op die spore in die rigting van die buurplaas.

Toe hulle om Asiaskop kom, sien hulle teen die mistige oggendlig vir Daeraad teen Oom Anneries se lyndraad staan. Die twee ruiters pyl toe op 'n vinnige galop soontoe. By die nadering van die twee perde, het Daeraad gerunnik en sy kop opgeruk na hulle kant toe. Toe gewaar Oom Anneries eers dat Daeraad se teuels los oor sy nek grond toe hang. Die perd was al die tyd nog opgesaal. En toe die ontdekking:

'n Paar tree van die perd af het Oom Awie half op sy sy gelê. Aan sy spore kon 'n mens aflei dat Oom Awie afgeklim het en na die konsertinahek geloop het om dit oop te maak. Maar hy het kwalik drie tree gegee toe hy daar in sy spore neergestort het. Sy hoed het langs sy kop op die grond gelê. Oom Awie was dood en die liggaam reeds styf. Enkele tree ver in die rondte was die gras afgevrete soos Daeraad met stang in die bek al rondom sy baas gewei het maar nooit van sy baas af weggegaan het nie. 'n Halwe dag en 'n hele nag het die dier by sy baas gebly.

Oom Anneries en Johan het stadig hulle hoede van hulle koppe gehaal.

"Dit was eensklaps," het Oom Anneries peinsend gesê. "Awie was dood voordat sy liggaam die grond geraak het. Kyk, hy lê soos hy neergeval het."

„Die arme dier moet half dood van die dors wees,” het Johan gesê en in sy stem was daar 'n stil bewondering voor soveel stomme trou.

Oorkant teen die hang van die buurplaas het die akkerbos donker en swyend deur die oggendlug geskemer. Die groot houtkapper van ons kontrei sou nie dáár 'n boom gaan omkap nie.

Met die begrafnis was Oom Anneries een van die draers. Toe die kis in die graf daal, het hy gewonder wie sou weet waar en hoe dié boom gegroei het, en wie dit gekap het.

BLOU ENGEL

Marlene Dietrich sing 'n treursang
vir meganiese liefde.
Sy leun teen 'n pleisterplank boom
op 'n plato by die see.

Sy's 'n lewensgrootte speelding
dié pop van ewigheid;
haar hare soos 'n abstrakte hoed
gemaak van wit staal.

Haar gesig gepoeier, gekalk en
onbeweeglik soos 'n robot.
Uit haar slaap, langs 'n oog
steek 'n klein wit sleutel.

Sy staar deur dowwe blou pupille
geset in die wit van haar oë.
Sy sluit hulle en die sleutel
draai op sigself.

Sy maak haar oë oop en hulle's
soos 'n standbeeld s'n in 'n museum.
Haar masjien begin beweeg, die sleutel draai
weer, haar oë verander, sy sing:

jy sou dink ek kon 'n plan bewerk
om die innerlike wroeging te eindig,
maar nie voor ek 'n man kan vind
om my gedagtes te vul.

Ek het 'n woord geleer van elk
wat ek bemin het;
so baie wêrelde sonder
'n Zodiac.

(Vertaling uit Allen Ginsberg se *Empty Mirror*)

VREEMDE NUWE HUIS IN BERKELEY

Ganse middag knip ek
onder 'n lae tak met
verrotte appelkose
swart braambessies af

van 'n wankelende heining;
maak die gedrup in die ingewikkelde
ingewande van 'n nuwe toilet reg;
vind 'n goeie koffiepot in die
stoeppriël, rol 'n groot wiel uit
die skarlaken bosse, steek my
marijuana weg;
gooi blomme nat, kaats water sonlig heen en weer
keer terug vir goddelike ekstra druppels
vir boontjies en madeliefies;
stap drie maal om die gras en sug droomverlore:
my beloning, toe die tuin my sy pruime voer
van 'n klein boom in die hoek,
'n engel gedagtig aan my honger en my
droë en van liefde-verlate tong.
(Vertaling uit Allen Ginsberg se *Reality Sandwiches*)

MAANVERLANGE

Ek verlang na die maan;
ek wil hom pluk
so ryp en rond
op 'n verlate palmstrand:
al om die beurt
ramkie
kitaar
tjello
mandolien
speel wild
ritsel en sing
word hy dalk harp
en ek 'n engel met vlerke
wat bly boodskappe vir
baie Maria's bring.

BANJO

(19 Julie 1965)

Rimpel halskettings
van see en berg
pikkewyne van verdriet
struikel deur die sand
swaar
maan verdonker,
hart
se banjo
tokkel troebel
en huil
as
hy in branders breek.

SIKLUS

1. OSMOSE

In daardie eerste nag was niks wat jou en my
van God se sagte glimlag skei.
Tussen jou twee borste luister soos 'n kind
hoe teer die klein gedig gestalte kry.

2. BESOEKER

Van watter verre skemerland het hy
klein voetpaadjies gevind na jou en my?
Nege maande sal ons skoon verstrooid
wonderspeelgoed maak van stukkies klei.

3. WONDER

Met 'n fluitjie uit fluitjiesriet gesny
roep hy die lente wakker en verby
die kuil se skrik, die wit vrees van die dag
word ons twee aan 'n kind se hand gelei.

4. SKEMER

Ek is die dun vlies wat die dag en nag moet skei,
ek vrees die swart poel waar elke wit droom weggly.
Ek weet: nog voor hierdie trein deur sy tunnel flits
die skemersagte kan net vir 'n oomblik bly.

DAG

Rooi oranje groen
jou robotlag
Ek trap jou
met my rooi Volksie
smyt jou
met my ghoen
blou-oog haasbek
frommel jou tot strooi
in asblikke
wurg jou in my telefoondraad
smoor jou stem
in die kletterlag
van my tikmasjien
tot met die beuelslag wéér sien
jou flikkerroog jou robotlag
groen oranje rooi

DONKER

Noudat die oudag saggies kelkiewyn —
kelkiewyn oor die dowwe rantjies verdwyn,
moet elkeen in die donker weet meteens
hoe dun die rofies oor die pyn

OUDERDOM

Die jare slaan om my 'n ruwe raam
van rumatiekhout en roesspykers saam.
In die twee kuile, skrywertjie skryf nog eenmaal:
my nooientjie in die moerbeiboom se naam . . .

HOL PALE

Na aanleiding van Adam Small:

Kanna hy kō hys toe, 'n drama, Tafelberg, 1965

Al langs die pad wat ek daaglik bewandel, staan 'n ry stewige ysterpale ingeplant, dik rondes, hoog en sterk, want hulle moet die swaar rooikoper-kragdrade vir die busdiens doodsekuur styf gespan hou oor die middel van die straat.

Ek ken hulle almal. Dis ruim 'n kwarteeu dat ek by hulle verby loop, en skoolseunsagtig aan hulle klop met 'n stokkie of sommer met die plathand. As ek so vertroulik aan hulle klop, antwoord hulle dadelik met 'n klank wat sê: Ek is hol. Party se stem is hoog, ander s'n laag, en 'n klompie het middel-slaghoogte. Maar hulle is almal hol.

Dis al byna 'n leeftyd lank dat ek met belangstelling die uitings van ons Kleurlingkultuur betrag, boweal die letterkundige aspek daarvan. Lank was die pad wat daar ver in die verlede begin by die eerste skugter gediggies van Frans Raman in Die Huisgenoot. Naderhand het daar ander bygekom — Philander, Adam Small, maar almal het een gemene deler: as jy aan hulle klop, kry jy basies dieselfde klank, t.w. die jeremiade — „Ons en die Afrikaners, ons is halwe broers, kinders van dieselfde vader, maar ons, die Kleurlinge, word nie aanvaar as broers nie. En daarom staan ons langs die klaagmuur.” Hieroor het ek oor die jare heen al droewiger gestem geraak, want uit dié sentiment word geen blywende groot volkskuns gebore nie.

Droewiger ook omdat daaruit ook spreek dat die Kleurling-kunstenaar nie uit sy eie groep vir sy eie groep skep nie. Grondliggend is dat hierdie bevolkingsdeel nie die historiese werklikheid wil aanvaar nie, nl.: nie die kleur van jou vel is die skande nie, maar wat jy daarvan maak. Dat dit vir dié landgenote moeilik was om dié erkenning te maak, is duidelik, want in 'n veelrassige en meer-kulturele land gaan die grootste belonings aan lede van die oorheersende groep. Vandaar dan ook die opvallende neiging by Kleurlinge om nie Kleurlingskap te erken of te aanvaar nie; om die eie taal (Afrikaans!) te laat vaar en selfs te bekamp omdat dit kwansuis makliker is om onder die Engelse as blank aanvaar te word; om die aeoliaanse operasang besonderlik vir blanke gehore op te voer; om die gelaat blank en stylharig te grimeer; om met nuwejaar tydens die klopsbedrywighede veral blanke byval en aanprysing te

wil inoes; en nog 'n hele aantal ander verskynsels waarop nie nou aandag gevestig hoef te word nie.

Hierdie dinge sê mens nie om te verkleineer of om te skend nie, want skrywer is self lid van 'n volkie waarin dié verskynsels ten oorvloede waar te neem is: swenklike Engelse name; opvallende verengelsing in die taal; pogings om kinders in Engelse skole opgeneem te kry sodat daar selfs wetgewing nodig was om die kind te beskerm met moedertaalonderwys; Afrikaanse koerante wat Engelse hoofartikels plaas, ander bydraes in Engels, en selfs gereeld Engelse strokiesprentjies opneem! O ja, ook my volk, as klein volkie in die groot wêreldsee, ly aan die siekte van minderwaardigheid wat jou so pynlik dwing om jou lyf Jônnie te hou. Dis by my eie mense dat ek leer verstaan het wat dieselfde verskynsels beteken in die Kleurlinggemeenskap. Verkleinerings lê dus nie opgesluit in my woorde nie — net maar hartseer.

Maar nou het daar 'n ding gebeur in die Kleurlinggemeenskap van die allergrootste kultuurbetekenis. Een van hulle kunstenaars, wat ook al langs die klaagmuur gestaan en beurtelings gejeremia en geswets het, het 'n boek geskrywe wat hierdie keer vir sy eie mense bedoel is — nie as bydrae tot die blanke Afrikaanse letterkunde nie, maar as 'n boodskap van die een Kleurling aan sy eie mede-Kleurlinge. Ek verwys na Adam Small se *Kanna hy kô hys toe*, 'n drama, geskryf in die volkstaal van die Gammat.

Die verhaal is rou, maar heel eenvoudig. 'n Landelike Kleurlinggesin neem 'n Kleurlingweeskind aan as eie, het hom lief, maak hom groot, en laat hom leer omdat hy klaarblyklik aanleg het. Die vader van die gesin sterf, vir die agterblywendes is geen heencome op die land nie, en hulle verhuis na Kaapstad — waar die weeskind toe reeds op skool was, inwoon by familie, en onderhou word met die „wasgeld” van sy aangenome moeder. Hier leer hy hom grondig skaam vir sy „eenvoudige” familie, maar bly teer op hulle geld. Dan gaan hy na 'n verland, word opgelei as elektriese ingenieur, tree dáár in die huwelik, vind 'n werkkring, bring kinders in die wêreld en — vergeet heeltemal van sy mense. Hy het ontsnap.

Dan sterf sy pleegmoeder. En dit bring hom terug om die begrafnis te kan bywoon. Toe hy na die dooie se gesig kyk in die oop kis, kom die hele geskiedenis in sy gees opstaan: wasgeld, vernedering, skaamte, ontbinding van die gesin, verkragting van jong dogters deur eie mense, en dan die ontwaking: dis sy eie mense.

En dit is 'n gebeurtenis van die allergrootste maatskaplike betekenis. Deur „geleertentheid” het daar 'n diep kloof ontstaan tussen Kleurling en Kleurling, en die geleerde Kleurlinge het die neiging ontwikkel om te jeremia by die klaagmuur. Die ongevormde Kleurling is aan sy onerbarmlike lot oorgelaat.

Voordat daar by die geleerde Kleurling nie aanvaarding kom van die lot wat hom opgelê is nie, kan daar nooit 'n gesonde

Kleurlingvolksgevoel ontstaan nie. En g'n mens, wat nie trots is om te wees wat hy is nie, kan ooit 'n volwaardige mens wees nie.

Met hierdie drama van Small staan ons by die beginpunt van lotsaanvaarding deur die intellektuele Kleurling, by die groeipunt van volwaardigheid, en by die werklike groeipunt van 'n Afrikaanse Kleurlingletterkunde.

Vir die blanke Afrikaanse kunstenaar is daar ook 'n les te leer, veral waar daar in die afgelope dekade by ons so 'n sterk neiging was om te ploeter in die rioolgange van Seine-Parys.

Van kunsstandpunt gesien is die drama van Small ook opvallend. Eintlik sou ek sê dis geen drama nie, of ten minste: geen speeldrama nie, net 'n leesdrama. Die droom-vorm, met sy verstrengeling van lewe en dood, sy versaking van die kronologie, sy warbeeld wat aan die nagmerrie grens, sal uiters moeilik oortuigend op die planke gebring kan word. As „moderne” roman sou dit onleesbaar gewees het in uitgerekte vorm. Die dramatiese vorm laat die vermyding van allerlei besonderhede moontlik word, waardeur juis gekonsentreerdheid bereik word wat tref soos 'n slag.

Van dié stuk moet ons besonder kennis neem.

En nou is die pale langs my pad nog steeds hol. Maar dis die verskil tussen metaalpale en mense.

FREDA PLEKKER

NET DIE ANGS LOS NIE OP NIE . . .

Dood is 'n skaduwee sonder sy boom
refleksie van
die vergeet in die aghoeksel van die onthou
sel sonder
voltooide aksie
soos my geboorte
buite bereik van berekening en paaiende clichès
my volstruiskop
tussen die sanderige datums van 'n begrafnisboekie
vervaldatum van die angs

en pyn is 'n kanarie
wat jou skielik in die rug fluit
agter tralies
met die glim of die skater van 'n lag
kan ontsê word of met medisyne

maar die angs
die angs
los nie op nie

nie in 'n lag nie
nie in 'n traan nie
nie in brandewyn nie
nie in woorde nie

bly hang soos rook in die brein
soos son in heuning
soos winter in stad

deurkruis my are
soos voetpaadjies na Mamelodi en Marabba
en roer
agter die gordyne van my oë
vlek die pers eiervrug van die lange die lied
vloek in die gange van oue-tehuise
stippel 'n Lucifer op my tong
gooi visnette in die oogholtes van vrouens
lê lam die buikholtes van mans
en kewe sy datum op die geel velum
van 'n roos
en onder die slymerige maan
streep die bloedhonde van gebede

litigeer
en beuel
onder die sweep
van die onvoltooide aksie

woorde vlieg oor my op soos patryse
ek laat val die gedig en die klip

jy kan die angs nie stenig nie.

MET WORTELS

dat niemand weet nie
nie die man in die kroeg nie
nie die man in die maan nie
nie die man in die baadjie nie
nie die man in my vader nie
nie die vrou in my moeder nie

dat gis-ter teen gis-ter moet leun
soos leuen teen leuen
soos bakstene van ons huise
en waar die ruimtes min is
huis teen huis

die kristal splinter in my hand
breek die leivore van my are
blom krisante sonder stengels
en ruïnes met wortels.

TUSSEN ONS

Jy's die laaste van jou seisoen
en om jou groei 'n stilte soos 'n slagveld
en blare
en grafstene
en 'n wildernis van onbekendes
en vreemde slange
en o jou oë is so verlate
soos krimpvarkies in gebrande gras

jou mond is 'n vreemdeling wat met homself praat
soos 'n leë blik tussen riete
as die wind raak aan sy geskeurde lippe
jy't enkeld geword 'n blik tussen riete

jou lyf is 'n vis wat spartel op tyd se droëgrond
aan die lyn
aan die lyn van die pyn wat jou albei wêrelde ontsê
jy't enkeld geword 'n vis op sand

en woorde word gevaarlik boom en tak
wat weerskante
aan jou oewers dreig
dalk knope in jou vislyn bind
nou swyg ek liewers langs jou bed
en tussen ons
tussen ons
nèt die esperanto van die wind.

BALANSSTAAT

Toe die lamppale en my uile huil in gelid
het Hy sy voet van my brein se pedaal gelig
sodat ek soos oor 'n grondpad stadig
die gate in die tyd kon tel
en stil soos parkeermeters na ses-uur
stil kon word
en toe was dit net die biggelende pale
die uile en God
wat my hoor bid
en gister en eergister en die dae vantevore
het my in water en in glas gegroet
beleefd die hoed gelig
verby gestap

èèn was die vinger Gods
die ander was 'n hand
en van die dae vantevore
was sommiges nog mank
met spykers in hul voet
en soos 'n naweek het Sy oë
'n dwarsbalk oor die week gekruis

dàarna was dit net
die biggelende pale in gelid
die stilte en ek
wat my hoor bid.

VOORBIJ EEN RAAM

Bijna was ik het vergeten,
dat kindje, bleekjes voor het raam.
Ik dacht hoopvol: het is genezen
en moedig terug naar school gegaan.

Maar op een dag lag in de krant een naam
gevat tussen twee zwarte strepen.
Ik las 't bericht nog eens van vooraf aan,
eerst dan had ik begrepen.

Nu weet ik dat ouders wenen
om hetgeen glans gaf aan 't grijze bestaan.
Een kindje kwam en ging henen,
snikkend is de moeder naar het kerkhof gegaan.

Ook ik ben nog niet vergeten,
dat kleintje, bleekjes voor het raam.
Als ik voorbij kom geschreden
kijken onzichtbare oogjes mij aan.

DE KLEINE STAD

Binnen d'oude vestingroning
leeft rustig tussen daad en droom
een kleine stad, aan brede stroom
rechtover riviermonding.

En dat de stroom de boten voert
naar 's werelds verste stranden,
dat laat het stadje onberoerd,
het laat zijn haven zacht verzanden.

Staat het water in de voorstadwei
dan komen schippers zorgzaam kijken
of de zware springvloedtj
geen bressen slaat door zwakke dijken.

En voor de rest allen voor één,
of meestal één voor allen,
De tijd trekt over alles heen
en doet het stadhuis traag vervallen.

Geen vorst bezoekt de kleine stad
waar vroeger woonden Vlaamse graven.
De tijd passeerde maar vergat
het kasteelpuin gans te begraven.

MOEDER

Moeder, ik zie u geen sneden meer maken
met 'n groot mes van 't daaglikse brood.
Ik hoor u niet meer mijn dwaasheden laken,
gij zijt niet meer daar en ik ben nu groot.

Nu komt het brood gesneden van de bakker.
Uw warme stem zij roept mij niet meer,
een rinkelende wekker rukt mij thans wakker.
Uw oog volgt niet meer wat ik lees of leer.

'k Ben vrij als een vogel, nu uw wijze wetten
niet meer van kracht zijn — maar EILAAS —
veel van die vluchten — kondt gij ze maar beletten —
strekken niet tot eer, voor mij, arme dwaas.

Soms zie ik dat een vrouwtje in de straat
heel onverwacht op u gaat lijken,
ik loop vooruit en sta dan plots te kijken
omdat gij niet meer bij ons binnengaat . . .

OVER DE LETTERKUNDIGE KRITIEK

De kultuur van onze tijd is zo rijk en veelzijdig, dat de letterkunde er een bescheidener plaats in toegewezen krijgt dan ze vroeger en zelfs nog in de vorige eeuw heeft ingenomen. Wij zullen het feit niet loochenen, al kunnen wij het betreuren. In weerwil van die vaststelling zou het nochtans een vergissing zijn aan de literatuur het belang te ontzeggen dat zij niettemin mocht behouden. Niet als schepping van schoonheid alleen! Want zij is ook een getuigenis van het denken en zijn van een volk, van zijn zeden en gebruiken, van zijn werk en streven, gekoncretiseerd in de persoon van de schrijver of in de personages die aan zijn verbeelding te danken zijn. Nog zwaarder is haar betekenis als meesteres van de taal, die zij bewaart en hernieuwt, zodat voor een volk door het middel van het woord de uitsprekbaarheid van zijn wezen blijft bestaan. De ziel van een volk ligt in zijn taal. Waar die taal verbastert, ontkracht het zijn persoonlijkheid, waar het zijn taal verloren geeft, doet het afstand van zichzelf.

Wie zich om het welzijn van de nationale letterkunde bekommert, omdat hij met het lot van zijn volk is begaan, bekommert zich ook om de letterkundige kritiek. Wat hij ervan verwacht is meer dan er doorgaans in gezien wordt. De kritiek zou vandaag en morgen, bewuster dan ooit, een bijzondere taak kunnen vervullen. Wij weten wat er veelal van gevraagd wordt: dat zij de lezers voorlicht en de schrijvers een juister inzicht verschaft in hun werk. Maar is er niet meer? Door zijn kennis en belezendheid, het maken van vergelijkingen en het aanwijzen van nieuwe mogelijkheden, kan de kritikus de inspiratie van de auteur beïnvloeden, hem voorgaan naar werkelijkheden waar hij alsnog geen oog voor had, hem telkens weer zichzelf doen overschrijden door een grootser levensvisie en een vuriger kultus van de taal.

De verheffing van de kritiek tot de hoogte van haar opdracht, zoals wij ze uitgevoerd willen zien, vergt benevens een inspanning van de critici de medewerking van de hoofdredakteurs van bladen en tijdschriften. Ook van de programmators die in de omroep voor de letterkundige uitzendingen verantwoordelijk zijn. Redakteurs en programmators zouden geen medewerking mogen aanvaarden die geen voldoening schenkt en, wat niet minder belangrijk is, zij zouden als enige norm voor de bijdragen die zij aannemen de waarde van de kritiek moeten in acht nemen. Dat lezend zullen zij misschien hun wenkbrauwen fronsen. Het is inderdaad waar dat sommige

kritici degelijk en verstandig genoeg zijn in alles, behalve in de manier waarop zij hun gedachten vertolken. Wat zij schrijven klinkt zo geleerd en onbegrijpelijk voor de niets gespecialiseerde lezer, dat hij na een paar regels de tekst overslaat. Het zou beter anders zijn. Zelfs het moeilijkste kan in eenvoudige taal zo geschakeerd worden dat de gedachte volledig tot haar recht komt. Wie helder wil denken heeft geen onverstaaubare woorden of overladen samengestelde zinnen nodig om zich te verklaren. Hij schuwt bovendien die al dan niet opzettelijke vaagheid, waardoor iets diepzinnig gaat lijken, alleen doordat het ondoorzichtbaar blijft. Veel dwaasheid en onzin, die nu verwarring stichten, zouden onschadelijk worden als lezers en luisteraars er kritischer tegenover stonden. Ook dat is voor de kritiek van belang, het ontmaskeren van aanstellerij, het laken van onduidelijkheden en verwerpen van alle bedrog.

Ten dele komt dat neer op een voortdurende waakzaamheid op het taalgebruik. Een woord dat een begrip niet ondubbelzinnig weergeeft, is een ongeschikt woord. Misschien zal men opwerpen dat er, zoals Shakespeare verklaarde, veel tussen aarde en hemel bestaat, dat nog niet in onze filosofie werd uitgedroomd en toch verdient te worden uitgesproken. In ieder geval zal het op twee manieren bestaan, eens op zichzelf en dat kunnen wij niet noemen als wij het niet kennen en eens zoals het ons toeschijnt en dat moeten wij verwoorden als wij het voor onszelf tot een werkelijkheid willen maken.

Alle mysteries van het bestaan kunnen door woorden, desnoods door nieuwe taalscheppingen geduid worden. Begripsinhoud en gevoelswaarde, kleur en klank vullen elkander aan en de ontmoeting der woorden in de zin, inwerkend op elkander en verbonden door ritme, modulatie en tempo, voltooit de mededeling die zij bevatten. Waar het een kritikus mangelt aan taalvermogen en liefde voor de taal, zal hij nooit het werk waarover hij handelt volledig in zich op kunnen nemen en evenmin kunnen uitdrukken wat erover te zeggen valt.

Zijn tweede eigenschap is kennis van de literatuur. Als hij niet veel en goed gelezen heeft mist hij de belezendheid die toelaat te vergelijken en een objectief oordeel te vellen. Wat is veel? Wie buiten de bladen en tijdschriften die hij zal doormaken om op de hoogte van de aktualiteit te blijven, nog drie boeken per week aandachtig leest, zal voorbeeldig gewerkt hebben. Honderdvijftig in een jaar. Het is heel wat en toch is het weinig rekening houdend met al wat verschijnt en ons als een erfschat van het verleden werd overgeleverd. Slecht ingelichte, misvormde critici heten wij hen, die hun lektuur beperken tot een enkel soort boeken. Zo zijn er die alleen lezen wat in hun tijd geschreven werd en dus niets willen leren van de klassieken uit vroeger eeuwen.

Anderen schijnen te lijden aan ruimtevrees. Hun belangstelling gaat niet verder dan een bepaalde literatuur, die dan

volgens hun mening de voornaamste op de wereld is. Geen zeldzaamheid dat het een vreemde letterkunde moet zijn, wat hun meteen een reden biedt om eigen taal en kunst te minachten. Bovendien heeft Paul Van Ostaïjen opgemerkt is het voor een dichter niet voldoende dat hij de gedichten van anderen leest. Hij moet ook aan geschiedenis en wijsbegeerte, natuurkunde en theologie aandacht besteden. Zijn bedoeling was te beweren dat een dichter met een algemene kennis moet toegerust zijn, die hem toelaat als mens op te treden onder de mensen van zijn generatie. Wat voor de dichter waar is, weegt bij de kritikus nog zwaarder door. Het past hem niet zich boven de scheppende kunstenaar verheven te voelen omdat hij over hem oordeelt; en toch zou het beschamend zijn als hij zich tegenover hem veruit de mindere zou weten, omdat zijn kennis en daardoor ook zijn oordeelsvermogen ontoereikend zijn.

Veel weten is noodzakelijk; maar slechts een voordeel als het met zin voor objectiviteit en verhoudingen, als het met gezond verstand gepaard gaat. Het volstaat enige tijd de besprekingen te lezen die aan de jongst verschenen boeken gewijd zijn, om te beseffen dat objectiviteit bijna onvindbaar is. Denkend aan onszelf achten wij ons schuldig aan toegeeflijkheid tegenover de gevoelens die ons beïnvloeden. Soms worden wij wrevelig omdat een schrijver waarden neerhaalt die ons heilig zijn; vaak kunnen wij het over ons hart niet krijgen iets te zeggen dat een vriend onaangenaam in de oren zal klinken. Wel trachten wij in zo 'n geval waarheid en vriendschap te verzoenen, maar het resultaat sluit toch een vergelijk in dat per slot van rekening niemand bevredigt.

Natuurlijk is het minder erg wanneer de objectiviteit in de gunstige dan in de ongunstige zin geweld wordt aangedaan. Niettemin heeft ook het publiek recht op een eerlijke en verantwoorde voorlichting. Het ideaal lijkt wel dat een kritikus niet zou schrijven over werk waar hij min of meer bevooroordeeld tegenover staat. Het is alleen te verwezenlijken waar hij de moed opbrengt liever zijn vrienden dan zijn vrijheid te verliezen. Wel mogelijk is dat hij zich ervan onthoudt een waardebeoordeling uit te spreken; dat hij het werk ontleedt en in verband brengt met andere boeken die omtrent op hetzelfde peil staan, aan zijn lezers overlatend tussen de regels door te lezen wat hij verzwijgt.

Nog beter zou zijn als de vriend van een kritikus nooit die kritikus om een bespreking zou vragen maar die wens zal wel niet in vervulling gaan, en als de kritikus nooit geërgerd was door uitspraken en beschrijvingen die hem als aanslagen op zijn overtuiging toeschijnen. De letterkunde is er niet van gediend als de kritiek te mild is; het publiek wordt misleid waar ze te streng uitvalt en boosaardige kritiek heeft ongetwijfeld de normale ontwikkeling van begaafde kunstenaars afgebroken, de verrijking van ons kultureel bezit verhinderd en meteen, wat

nog het ongelukkigste is, mensen zo bedroefd en gekwetst, dat zij er niet meer van genezen zijn. Die kwade trouw is des te gemener daar zij dikwijls geen andere oorzaken heeft dan wrokkige nijd en het verlangen zelf groter te schijnen door anderen te verkleinen.

De beste vorm van afwijzende kritiek bestaat eruit, dat er niet gesproken wordt over boeken waarover alleen te zeggen valt dat ze waardeloos zijn. Boeken waarvan de inhoud niets dan banaliteiten biedt of die zo slecht geschreven zijn dat ze veeleer medelijden dan belangstelling opwekken. Wij zullen nooit al de rommel kunnen opruimen die op het geestesleven drukt, daarvoor zijn er te veel financiële belangen bij betrokken, maar wij kunnen ons toch inspannen om het euvel te beperken.

Nog moeten wij verduidelijken dat objectiviteit zoals wij de zaak begrijpen niet een passieve houding is. Volgens onze opvatting is de kritikus een levende persoon en geen opname-toestel. Bedoeld wordt dat het kunstwerk waartegenover hij staat hem niet onverschillig mag laten. In de eerste plaats moet hij over voldoende verbeelding beschikken om zich in te denken in de persoonlijkheid van de schrijver wiens boek hij kritisch leest. Hoe zou hij ermede vertrouwd kunnen worden als hij erbuiten blijft, als hij er niet binnentreedt als in een huis en ervaart hoe het gedacht werd en gegroeid is, waarom het zo kon worden en niet anders?

De kritikus moet als het ware het kunstwerk een tweede maal schrijven om, onpartijdig en toch menselijk, te kunnen oordelen over zijn gaven en gebreken, over de oorzaken waardoor het geslaagd is of de auteur moest mislukken. Wanneer hij zich zo innig met de schepper van het werk kan vereenzelvigen en terzelfder tijd met zijn kritische blik, verhelderd door kennis en goede smaak toekijkt, zal hij schrijver en publiek geven wat hun rechtens toekomt. Voorlichting en leiding. Want zijn opdracht is slechts half vervuld wanneer hij uitsluitend met de lezers begaan is. Even wenselijk blijft dat hij de kunstenaar helpt klaar te zien in zijn eigen mogelijkheden en moeilijkheden; dat hij als leermeester optreedt en zodoende het zijne ertoe bijdraagt om de waarde van de literatuur te verhogen.

Als hij dat kan zal het zijn omdat hij in staat is om te bewonderen. Bewondering is een vorm van liefde. Wij beschikken over een middel om de waarheid te zeggen zonder te kwetsen. Het heet liefde, liefde die in de grond een uiting van rechtvaardigheid is. Wie de mensen kent, niet zoals ze te ervaren zijn, maar zoals ze gewild werden en door allerlei tegenstanden gehinderd niet konden worden, zal van hen houden. Hij zal hun tekortkomingen wel aanrekenen, maar niet overschatten; hij zal door hun verwezenlijkingen niet verblind worden, maar ze evenmin veronachtzamen. De grote, de echte kritikus voelt zich een lotgenoot van de schrij-

ver en hij acht zich gelukkig waar hij hem kan bewonderen.

Dat is niet strijdig met zijn objectiviteit, want objectiviteit zonder standpunt werkt als een automaat, waar verantwoorde objectiviteit wel degelijk op een bewuste keuze en houding steunt. De keuze en houding, de verantwoording van een volwaardige persoonlijkheid. Wat betekent van iemand die enig en onverwisselbaar is, die zijn leven geleid heeft, in een bepaalde overtuiging geboren en opgevoed werd, die ten slotte een eigen overtuiging heeft verworven. Waar een geestelijke ontmoeting tussen mensen plaatsheeft, komen verschillende overtuigingen met elkander in aanraking. De kritikus verklaart een boek met behulp van alle middelen die hij bezit: kennis, smaak, eerlijkheid, liefde en overtuiging. Waar één van die elementen ontbreekt, ontstaat een onevenwichtigheid die door de kritiek op de kritikus als een tekort zal aangemerkt worden.

Nu wordt het tijd even uit te weiden over de goede smaak, waarover we terloops reeds een paar keren gehandeld hebben. Een kritikus die alle deugden verenigt, maar wie goede smaak ontbeert, zal weinig goeds verrichten. Wat de kwaadwillige uit boos opzet vernietigt, zal hij uit onbekwaamheid verknoeien. Smaak is een vrucht van de elementen die wij genoemd hebben en toch iets meer dan de som van alle eigenschappen die de kritikus kunnen sieren. Men kan belezen zijn en geleerd, objectiviteit nastreven, een overtuiging hebben, gereed zijn om te bewonderen en toch de goede smaak missen.

Dat gebeurt waar de natuur te kort schiet, waar het verstand machteloos blijkt om een harmonische samenwerking tussen kennis en aanvoelen, overtuiging en eerlijkheid te verwirkelijken. Waar de kritikus uitsluitend analytisch optreedt en er niet toe komt zijn bevindingen te synthetiseren. Binnen bepaalde grenzen kan de goede smaak aangeleerd worden, maar ons komt het voor dat hij vooral wordt aangeboren. Het genie is een gave. Genieën zijn zeldzaam en verstandig is het reeds dankbaar te zijn voor een merkwaardig talent, wie het door wilskracht en toewijding mocht gelukken het genie te benaderen.

Wat ons vaak tegensteekt is dat er zoveel kritiek geschreven wordt die teleurstelt uit taalkundig opzicht beschouwd. De kritikus maakt er zich dikwijls te gemakkelijk van af. Hij drukt zich uit in een internationaal koeterwaals, dat hem en de taal waarvan hij zich zou kunnen bedienen, in de ogen van vreemdelingen belachelijk maakt. In het Nederlands is dat gebruik van Franse en Engelse bastaardwoorden een pest geworden. Het eigene, duidelijke en mooie woord geraakt in onbruik, omdat gemakzucht en snobisme, gemis aan nationale gezindheid en zin voor grootheid het toelaten. Dan geldt als verontschuldiging dat het verouderd is. Maar niets verouderd, waar de wil tot leven en voortbestaan bezielt en hernieuwt.

Men vat de kritiek te weinig op, als wat ze in de grond nochtans is, als een creatieve vorm van woordkunst. Ook de

kritikus scheidt een nieuw, een zelfstandig kunstwerk. Hij doet het uit en met een andere stof dan de dichter, romancier en dramaturg; hij is aan andere wetten onderworpen en toch zou het ook zijn verlangen moeten zijn iets schoons te scheppen. Een schoonheid die betogend en inlichtend is, didaktisch in de volle betekenis van het woord, maar daarom niet minderwaardig. Het komt op innerlijke waarachtigheid aan, op evenwicht, bezieling, op liefde voor de taal. Waar een kritikus dat inzicht deelt, verzorgt hij even goed een korte recensie als een uitvoerige studie, want altijd en overal verafschuwt hij wat slordig, klein en oneerlijk is.

DAAR WORD GESOEK

Daar word gesoek . . .
In die soelte
as die son die struik
soos sambrele op die strand
op die middag
veelkleurig laat brand;

in die koelte
as die wind elke plant
soos 'n bang kind
in die skemer
neem by sy hand,
word daar gesoek . . .

Hoor ek
soos van een
in 'n leë vertrek
hoe G A L M-M-M
deur die nou tonnells
van my broekspye —
deur die bondels
vuil wasgoed
in my baadjiesakke —
op in die skoorsteen
van my hemskraag
deur sewe vlakke
uit Dante se inferno —
op tot
in my kopbeen
se vlermuisgrot:

Mens-s-s,
waar-r-r-r
is-s
jy-y-y-y ??

EPILEPTIKUS BY DIE DANS

So geswartpak
met geboordjiede nek —
bas om 'n tak
te styf getrek
wat weens die druk
van binne oopvlek —
het hy skielik gesnorkruk
en (salpeterperd, skuimbek)
tussen belangrike here,
tussen tafsyrokke
sommerso, onbeleefd
tussen kouse-sonder-lere
wat paar-paar kleef
aan twee stokke
gesteek in blink skoene
aaklig
geval, gegrypwing
soos 'n minnaar wat dwaaslik
met soene
die plankvloer in sy arms
wil dwing.

LANGKLOOFS

1.
saterdag nag as die duuswolk slaap
die diep rustige slaap slaap
roep roep ons met kitaar en met stem
teen die sterre van die duusvolk se here

en ons roep
ons bruin en ons swart harte roep
na die diep diep rustige slaap
tot in alle ewigheid

ons roep na die wit rustige slaap
en ons ledig die kanne
ons roep teen die wit rustige sterre
na die duusvolk se spierwitte slaap

met kitaar en met stem
met die vol kanne van halfdag se stap
met ons bruin en met ons swart sondige harte
tot in alle ewigheid amen

2.
ek't weer gesondig voor den heeren baas
en my straf sal ek iet moet dien
maar vanaand sal ek weer op my kniekoppe val
en 'n ligte straffie van den heeren vraag

3.
aai aai die reënwind waai
hiervandaan tot in die baai
ai-jai die wind is boos
die wind waai woes op misgund-oos

4.
'n halwe brood en 'n koeldrank baas
maar net tot saterdag
'n halwe skaap en 'n vol kan maak
dan als weer reg tot sonagnag

5.
al stap ek ook in die dal van doodskaduwee
sal ek g'n bang word nie
maar hierso in die populierbos sê hul —
o vader red my — spóók dit

DANS-AAND

Konsertinaklanke, skeef in die aandlug,
gryp twee-twee netnou bymekaar tot
die rokvoue speel teen my knieë,
en my hart krimp tóé om my.
Maar ek weet, lelike meisietjie, later,
as jy my onder die sterre kry,
sal hy vir jǒú wyd word: „Jy is mooi.”

RUIMVLUG

„Ons is op pad na God!” spot iemand nog,
toe glip die ronding van die aarde weg.
Tien mense sit gevange: vās
in ’n ovale steiering om die maan.

ASDFG . . .

Vannag — die braaklus stoot al klaar,
en wéét — as jy volhardend swyg
vannag,
as jy g’n antwoord „weet”, dan loop
jou koppige konstantheid teen
my laaste grein geduld hom vas.

TIPOGRAFIESE EKSPERIMENTE
Kan dit slaag?

Die verskyning van André P. Brink se „Orgie” stel opnuut die vraag: kan sulke tipografiese eksperimente slaag? Anders gestel: wat presies sê of probeer sê sulke „afwykende” vorme van tipografie in 'n gedig of 'n verhaal? Laat dit die gedig méér sê, of hinder dit die boodskap?

Dat dit die mens interesseer, word bewys deur die reaksies wat „Orgie” teweeggebring het. En nou dink ek nie net aan die reaksie van mense wat bekommerd geraak het oor hulle eie en ander weerlose lesers se moontlike sedelike aantasting nie, maar aan ernstige letterkundige studente wat probeer begryp maar nie weet wat om met die „mal” boek aan te vang nie.

Die boek lyk soos geen ander Afrikaanse boek nie. Jy moet dit dwars hou om dit te lees; dit is in twee kolomme gedruk: 'n linkerkolom vir die naamlose hy se gedagtes en 'n regterkolom vir die naamlose sy se deel van die sg. beurtsang. Daar is gedeeltes in gewone druk, en dele in kursief en ander in vetdruk, daar is bladsye sonder 'n enkele woord op, bladsye met twee woorde, en 'n pikswart bladsy om die nag te suggereer. En elke twee bladsye tel nou as een bladsy!

Ons kan nou hieroor ôf opgewonde allerlei onverantwoordelike dinge kwytraak en die skrywer se persoon te na kom, ôf die boek in die vuur gooi, ôf rustig probeer bepaal: waarom?

Ons weet buitelandse digters het al dikwels aan sulke tipografiese „kwale” gely en allerlei snaaksighede die lig laat sien. Kurt Schwitters, een van die Dadaïste, het bv. eenkeer aan 'n gehoor 'n vel papier vertoon waarop hy net een letter geskrywe het:

W

Hy het dit 'n gedig genoem; een van die kenners het in Schwitters se gedigte „iets” gesien wat hy aangedui het as:
emotional purgation, an outburst of subconscious
pandemonium . . . fused with external reality . . .¹

Die Nederlandse en die Engelse digkuns ken dié soort eksperimente met die tipografie goed. In Afrikaans het dit tot 'n minimum beperk gebly. Maar deur dit so te stel gee ons klaar

te kenne dat die tipografiese „afwyking” net eksperiment is, of snaaks, of anders as die gewone gedig. Maar reeds Leipoldt se oorlogsgedig begin so:

'N NUWE LIEDJIE OP 'N OU DEUNTJIE

*Siembamba, Siembamba,
Mame se kindjie, Siembamba!
Vou jou handjies same
en sê ame,
Mame se kindjie, Siembamba.
(LOKASIELIEDJIE)*

Siembamba, Siembamba,
Mame se kindjie, Siembamba! . . .

Ons let dadelik op: die titel is in *groot* hoofletters. Dan volg die temaliedjie in fyn kursief, en tussen hakies en in hoofletters kleiner as die titel 'n aanduiding van die oorsprong van die woorde. Let op na die inspring van die reël by „en sê ame”. Maar hiervoor het ons Opperman se „Groot Verseboek” geraadpleeg. In die derde druk van Leipoldt se „Oom Gert Vertel en ander Gedigte” verskyn die titel NIE in hoofletters nie („'n Nuwe Liedjie op 'n ou Deuntjie”), terwyl die temaliedjie in fyndruk verskyn met *Lokasieliedjie* weer kursief.

Al gevolgtrekking wat ons hieruit kan maak, is dat daar reeds vroeg in die Afrikaanse letterkunde gebruik gemaak is van verskillende lettertipes en lettergroottes *om onderskikkende gedagtes aan te dui*. Tewens die versierde titelblad van die heel eerste bloemlesing „Afrikaanse Gedigte”, van 1878 gebruik omtrent 6 of 7 verskillende soorte letters! As ons vra wat hierdie tipografie sê, lyk dit veilig om aan te neem dat die belangrikste informasie die grootste letters kry, of die sierletters. Vandaar onse Jan van Riebeeck se borduurde naamtekening! Die onbelangriker informasie kry onbelangriker letters. Dit het dus bloot die funksie van onderskikking en berus op ou tipografiese konvensies. (Tensy die *Paarlse Drukpers* te min letters gehad het en verskeie soorte móés gebruik.)

Tipografiese konvensies word gewoonlik verbruik, m.a.w. ons sien dit nie raak nie. In „Oktobermaand” aanvaar ons dat die twee „halwe” versreëls saam 'n hele reël maak, al is die twee halwes in werklikheid te veel vir een enkele tipografiese reël.

Dit is die maand Oktober,
die mooiste, mooiste maand:
Dan is die dag so helder,
so groen is elke aand,

So in die verbygaan kan ons somer oplet dat Leipoldt² 'n dubbelpunt gebruik na „die mooiste, mooiste maand:” In

Opperman se „Junior Verseboek” is dit vervang deur ’n uitroepteken. En dié tipografiese tekens praat hier beslis saam in die gedig. Leipoldt se dubbelpunt sê dat wat nou volg die rede verstrek waarom dit die mooiste maand is. Opperman se uitroepteken maak egter van die aangehaalde versreëls bloot ’n uitroep en berokken skade aan die struktuur van die gedig.

Daar is heelwat tipografiese konvensies wat ons nooit opmerk nie en eenvoudig verbruik, omdat dit deel van ons gewoonte met gedigte is. Gedigte is vir die 1966-mens leesbaarheid op papier, en hy vra nie wat word bedoel met die hoofletter aan die begin van die versreëls in „Oom Gert Vertel en ander Gedigte” nie. Hy weet (ás hy dit per toeval oplet) dat dit die gewoonte van 1920 was.

So beteken dit vir die leser weinig dat party reëls inspring en ander nie. Op dieselfde wyse verbruik hy eenvoudig die skuins tipografie in die volgende Slampamperliedjie:

Sekretarisvoël met jou lange bene,
Met jou penne agter die ore styf,
Met jou stadige stappies, wat maak jy hier?

Baie van hierdie gewoontes het in der waarheid niks met die digkuns te make nie en is waarskynlik maar lettersetters se manier van dinge doen. As lesers het ons dit leer miskyk as ons die gedig lees.

Leipoldt se „Die Bergtragedie” (1932) se titelblad dra die titel in bloedrooi letters. Verder is die titel op elke bladsy herhaal: in rooi! Omdat ons hier nie met ’n konvensie te doen het nie sal dit ’n gewaagde taak wees om aan die rooi enige funksie t.o.v. die inhoud toe te ken.

Die illustrasie in ’n werk self, soos in „Kinder-verse van Totius vir Skool en Huis (Tekeninge van J. H. Pierneef)” het natuurlik die funksie om die „inhoud” aanskoulik voor te stel, of om die bundel „mooi te maak” vir die oog. Of dit bereik word, is ’n ander vraag. Aanskoulikheid is nie maar sommer ’n geval van prentjies teken nie. Sulke illustrasies in ’n werk kan die lees ook belemmer, kan lei tot wat ons storing, of erosie van die boodskap noem.

Die aangehaalde voorbeelde bewys dat die tipografie in die Afrikaanse letterkunde vroeg reeds wel aandag gekry het. Soms was daar ’n funksie aan te toon, soos by titels en aanhalings; soms weet ons nie hoekom dié kleur, of daardie grootte, of só ’n rangskikking op die bladsy nodig was nie. Daar is maar min tipografiese tekens wat so *sprekend* gebruik is soos die paar wat Langenhoven in sy „Haastige Voorwoord” tot die derde druk van „Sonde met die Bure” gebruik het:

’n Franse kollega van my moes op reis gaan toe
een van sy boeke verskyn. Om te verneem hoe

dit met die gaan van die boek gaan, skryf hy die die volgende brief aan sy uitgewers:

?

Hulle antwoord was:

!

Vir hierdie derde druk kon ek weer korreksies gemaak het maar my ander ongedane werk wat wag is van hierdie gehalte:

En ek weet nie hoe gou dit met my sal so lyk nie:

Net iets oor kleur. Chris Barnard se werk, „Die Houtbeeld” is in 'n ligte bruin letter geset. Hoekom? Waarskynlik net as nuwe tipografiese manier van doen. My eie digbundel is met pers ink gedruk. Die rede? Omdat die tipograaf met verlof was en sy plaasvervanger toe 'n lettertipe gekies het wat te groot en swaar sou lyk op die bladsy. Die oplossing: druk dit in 'n ligter kleur ink! Om die koste van herset uit te skakel en om van 'n swaar tipografiese saak iets ligs te maak, is besluit op pers, al is dit vir sommige mense afskuwelik. Die tweede pers bundel was maar 'n soort vashou aan 'n tipografiese kleur, 'n privaat „handelsmerk” sonder bybedoelinge.³

Met die koms van die Sestigerprosa het ons egter in Afrikaans 'n doelbewuste poging begin opmerk om die tipografie iets meer te laat sê as wat letters op 'n bladsy gewoonweg sê. Dit het in Etienne le Roux se werk 'n omlynbare funksie begin kry. In „Hilaria” bv. word die aandagstreep gebruik voor sinne wat met die hoofkarakter se herinnerings te doen het. Maar die herinnering word ook soms tussen hakies geplaas. Hier is dus nie 'n baie duidelike sisteem in die aanwend van sulke tipografiese middele nie. Dit geskied nog effe planloos. Sy aanwending van hoofletters is egter planmatig en dra bykomende betekenis. Kyk maar hoe hy hoofletters inspan om trappe van vergelyking aan te dui.

Op bl. 93 weergalm die ghong:

Sag, harder, HARD, en sag.

HARD is dus die oortreffende trap van *hard*.

As ons op bl. 95 indrukke van Kaapstad opgedis kry, lui dit o.a.:

Kleurlingsedeprediker stap ses tree noord, ses tree suid; hou sy bybel omhoog, sy kop na benede, „KOM NA CHRISTUS!”

Dit is nou vir die wakker leser moontlik om die hoofletters in HARD 'n betekenis te „gee” wat dit nog nooit elders gehad het nie, nl. 'n konnotasie van luidheid, of om dit 'n sinoniem te maak van *hardste*. In samewerking met die uitroepeteken na CHRISTUS vertel die hoofletters dan dat dié woorde *HARD* (op hul *hardste*, *luidste*) uitgespreek is. (Of moontlik *HARD* tot die toehoorder spreek?) Dat ons vertolking reg is, word bewys deur die feit dat JULIUS JOHNSON SE STEM VAN BO (bl. 111) weer te doen het met 'n *akoestiese gegewe*.

Nou mag iemand vra: maar wat van die hoofletters aan die begin van elke hoofstuk? En wat van HITLER IS DOOD! (bl. 15), „JOHNSTON'S PLASTIC BLINDS” (bl. 21), en ONHEIL! EUWEL! KWAAD! SONDE! (bl. 61) en die hoofletters op bl. 67?

Ook hier speel die *akoestiese saam*. HITLER IS DOOD! word aangebied as deel van die „gerugte van orals”. Is dit die *luidste gerug*? JULIUS JOHNSON'S PLASTIC BLINDS is 'n replika van die „kolossale baniere” wat „opdringerig” voor die oë van reisigers hang. En Colet kyk na die replika, lees dit juis terwyl Julius Johnson met hom gesels oor die noodsaak van advertensie om die mense, „al daardie duisende stippeltjies koopkrag” te laat glo aan plastiek. Dit is luidheid dus op geestelike vlak. So word ONHEIL! EUWEL! KWAAD! SONDE! voorgestel as die gesis van 'n reusestandbeeld. MAAR . . . en „Dis 'n EENHEID” (bl. 67) is die belangrike, benadrukte woorde uit Julius Johnson se mond.

Dit lyk nou asof die sleutel tot wat die tipografiese „afwykings” in 'n bepaalde konteks beteken minstens deur die werk self verskaf moet word. „Hilaria” doen dit t.o.v. die gebruik van hoofletters, maar nie so sistematies t.o.v. die aandagstreep en die gebruik van hakies nie. (Die hoofletters aan die begin van elke hoofstuk is bloot 'n konvensie wat die lettersetter hier nakom en het t.o.v. die inhoud geen funksie nie.)

In „Die Mugu” is die gebruik van die hakies baie meer sistematies en kan die wakker leser gou genoeg agterkom (daar bestaan mos so iets soos kreatief lees!) dat Gysbrecht se binnelewe, dus ook herinneringe, tussen hakies aangebied word. Later in die werk gee die paragrawe wat kursief gedruk is Gysbrecht se toekomsdrome onderwyl die loterykaartjie gesoek word wat die drome werklikheid kan maak. Die realiteit met sy luide en banale beklemtoning van die mens se muguskap oorheers en oordonder eindelik die drome. Daarom sluit die boek ook af met „VIVA! VIVA! MUGU!” Anders as wat soveel halwe lesers dink, bevestig dit dus dat die mens sy natuurlike mens-

wees en sy maatskaplike geordenheid nie kan ontvlug nie. Die mugu lê immers daar en huil „oor die vernietiging van sy illusies”, waar hy gedink het die geld kan hom in staat stel om saam met Juliana Doepels die orde omver te gooi. Dit het hom egter langs die asblik laat beland!

Wat ons hier moet onderstreep, is dat juis die raaklees van die betekenis van die tipografiese middele die mens help om die boodskap sonder storing te ontvang. Wie die tipografie mis lees, of buite rekening laat as „moderne malligheid”, kan die werk slegs onvolledig verstaan.

Nou kan ons egter ook vra of 'n skrywer sy tipografie se vermoë om 'n eie betekenis te dra nie dalk kan ooreis nie. Daarvoor sal ons „Orgie” se skoon bladsye, sy wit ruimtes en sy swart bladsy moet ondersoek om die helderheid of duisterheid van die boodskap daarin te probeer bepaal.

1. MOHOLY NAGY, L.: *Vision in Motion*, p. 325 aangehaal deur BOTES, D. P. M.: 'n Ondersoek na verteenwoordigende literêre opvattinge van die Futurisme, Kubisme, Dadaïsme en Surrealisme (M.A.-skripsie, Universiteit van Suid-Afrika).
2. LEIPOLDT, C. L.: Oom Gert Vertel en ander Gedigte, 1921, bl. 13.
3. SPANG-HANSEN, HENNING: *Probability and Structural Classification in Language Description*, Copenhagen 1959, stel die vraag of die skrifbeeld as notasie 'n getroue beeld van die gedig is. Die bestaan-plek van die gedig is natuurlik 'n ou vraag met 'n moeilike antwoord.

CASPER SCHMIDT

AFKOMS VAN DIE CONDOR

In
hoogste
versnelling
fokus die toeris sekuur
op die Andes-mis-en-lug van die sonsak
m aar voor sy kamera kliek
maak die condor wat sy vlerke
oor twee spitskoppies span
hom van die aardkors
se vormende invloed los

en seil soos die maan
'n lakonieke lantern deur die lug

OP DIE KOMS VAN DIE SKAATSPLANK

Amerika dink ek
se beleid word as geheel
in hulle uitvoerprodukte
en speelgoed weerspie el.

Diepgele  in die yo-yo
wissel die „ups and downs”
van hulle vormende beleid;
diep in die rolskaatse die goue
glibberigheid van hul tong;
diep in die hoela-hoepel-simpelgeit
die doolhowe van hulle logika;
en diep in die jongste, die skaatsplank,
skuil die behendigheid en groot geluk
wat dit elke ander jong land kos
om dit met 'n mate van veiligheid
aan die Groot Arend se kloue te ontruk.

Ons aanvaar
met ywer en vuur
die nuutste van die Amerikaanse
instrumente van kultuur.

DIE NUWE DANS

Dit is 'n nuwerwetse dans en het uit suid-oos-asië,
rusland, hospitale, bengale,
gestigte, kataje en diepgeleë
tronkselle ontstaan!

Dit is 'n ver-*ruk*-like dans
wat die lig van bedoeling dra
om te ruk en te snik
en kort-kort vooroor
te buk in 'n glyende
glissando en pers voor-
geboortelike gille
en krete uit te hik!

Dit is 'n vlamme dans
die uitdans van die bloed
wat dit forte fortissimo
en viiiva vivacissimo
versnel en versnel
totdat dit die oë
poco à poco laat dop
die tong soos 'n prop
uit die lippe laat skiet
totdat met 'n skielike retardando
gate ad libitum in die huid
in skuur en die bloed
in ritmiese stromende strale
op maat van magie en musiek
uit die pulse liggaam spruit!

Dit is die SPASM!

GEDIGTE

Sit my weer terug
in boontjiesop en
kaiings, vuilvoete
op die klapperhaar,
want waar kiewietjies
draai om hul nes,
in die klein vleitjie,
sit my hart
in die modder vas.

* * *

die uil het op
my dak kom sit,
die valk het in
my oë geloer,
die aasvoël het
geweet, jure et facta,
die laksman het
gehoor, toe agterna,
eers aan die tou
het ek onthou.

* * *

'n Mens is wit of swart,
die muur word dig bewaak,
lig of donker is jou hart,
halfliig kan jou hartseer maak.

* * *

VERSOENING

Diep onder in my water lê
woorde wat ek my huis ontsê.

Wat sing die telefoondraad,
wat kan die wind my skaad?

Jy swem in my water,
sien ek nog jou flater?

Jou huis is so bevallig,
in myne brand weer lig.

NUANSE

Swart —

hoe sinryk
in hierdie
dag in
en dag uit,
wat 'n
hemel is
en hel.

UITGEMAAKTE MISÈRE

Hy het met haar dood
so moeg gelyk,
van toe af kon hy ure,
doelloos, ver weg kyk.

* * *

Ek het hom eendag
weer gesien,
waar hy so
val-stap uit die kantien.

* * *

In hierdie huis
wat ek solank bely,
bedag geword het,
word van my
met oë koud,
hande eerbiedig gevou,
natuurkind se gesig,
sonop weerhou.

* * *

LEKTUUR EN LETTERKUNDE

Afrikaans is geseënd met baie woorde. So sit ons met lektuur = leesstof (Du. Lektüre); letterkunde = literatuur; en literatuur = letterkunde (Du., in albei gevalle, Literatur). Die probleem, as daar een is, lê eintlik by die laaste twee woorde wat dan skynbaar nie as doeblette te sien is nie. Hoe ook al, dit wil hier gaan oor lektuur aan die een en dan letterkunde of literatuur aan die ander kant. Tussen hierdie begrippe sal ons moet bly onderskei al gee sommige Afrikaans-Engelse woordeboeke aan die Engelse kant ook (al of nog) *literature* vir lektuur. 'n Algemene verklaring is natuurlik dat lektuur = leesstof, en literatuur dus ook in 'n sekere sin lektuur kan wees, maar andersom wil die ding nie werk nie.

In 'n interessante *uittreede*, getitel *Beginsel en Norm in de Literatuur* en gelewer op 28 Oktober 1901 sê dr. J. Woltjer dat die poësie die kern van die literatuur vorm. Rondom hierdie kern lê dan seker die ander genres totdat ons op die randgebiede van die literatuur die toevallige produkte kry wat soms daarvan deel vorm en soms nie. Die literatuur of letterkunde — miskien is hier tog 'n verskil — gaan na baie kante toe or in iets anders, maar hier probeer ons net die afbakening tussen die twee bogenoemde begrippe teen die lig hou. Wanneer is 'n stuk geskrewe — en gesproke (?) — taal te beskou as letterkunde en wanneer as lektuur.

Volgens die genoemde bron bestaan die wese van die poësie daarin dat dit die ideële uit die realiteit van die skepping opvang en weergee in die woord. Hiervolgens is poësie baie duidelik nie dieselfde as gedig nie en kan ons al lenende by Aristoteles — en sy baie navolgers of napraters beweer dat 'n poëet nie maklik 'n gedig skryf nie, maar 'n digter nog moeiliker poësie maak. Vir die taalvosse wat onvoorwaardelik glo aan die bestaan van sinonieme in 'n taal sal dié uitspraak heelwat onsinnig klink. 'n Digter is mos 'n poëet (lelike en geleende woord) en 'n gedig is mos poësie. Selfs in die skool word daar onderskei tussen prosa en poësie — snaaks dat dit nie ook 'n lelike en geleende woord is nie — en as 'n mens oordeelkundig te werk gaan, kan jy met „Die Vlakte” en „Aand-ete” of „Ballade van die Bose” en 'n los stukkie uit „Klipwerk” die voorgeskrewe aantal reëls „poësie” in die kop kry. Maar hoeveel reëls poësie en hoeveel gedig sal dit wees? Sou, sê maar so 'n paar honderd of selfs duisende persone elkeen sy eie honderd reëls poësie in ons jong letterkunde kan vind? Laat ons vertrou dat dit wel moontlik is, maar ook onthou

dat daar in die poësie, as ons o.a. dr. Woltjer se uitspraak kan aanvaar, ander kwaliteite is — dat die benaming poësie juis op dié kwaliteite dui en nie op die vorm soos die benaming gedig nie. Eintlik moet ons onderskei tussen gedigte of digwerke en prosa. Sou dit veronderstel dat bv. 'n roman ook poësie kan wees of dan poëtiese kwaliteite kan besit? Miskien tog, maar hieroor sal die *poëtiëk* moet besin.

Die taalgebruik leer volgens dr. Woltjer dat wanneer 'n mens bv. die Griekse, Romeinse of Middelnederlandse *literatuur* beskryf of bestudeer dit beteken dat al die geskifte van die tydperk ter sprake kom ongeag of dit kuns is of nie. Wanneer ons dit egter het oor die literatuur „van een beschaafd volk uit den nieuwen tijd” dan word met literatuur normaalweg die geskifte bedoel wat tot die gebied van die kuns behoort. Dit wil dus byna lyk asof die kunsagtige uit die verre verlede nie te isoleer is nie en slegs die „bekende” eeue se kuns tot 'n mens spreek. Of is dit maar so omdat die middele om die verlede te ken ontbreek? Of het ons miskien hierin 'n aanduiding dat iets slegs in 'n bepaalde tyd en of beskawing as kuns te beskou is? Maar dan: die begrip kuns is nog nie omlin nie en sal seker soos liefde en ander abstrakte werklikhede nie gedefinieer kan word nie.

Soos die liefde is die kuns egter nie net abstrak nie. Albei bestaan wesenlik in die sintuiglike werklikheid. Die sintuiglike werklikheid bestaan egter ook nie net in en deur homself nie en al sien ons dit as afskaduwing van die bo-sintuiglike of as bewegingsmeganisme waaraan die skeppende en in aansynroepende Mag onttrek is, bly dit verbonde aan dié of 'n ander werklikheid. Al sou die produkte van en in die taal slegs kuns wees omdat en wanneer die eie tyd dit as sodanig beskou, is die nie-sintuiglike werklikheid ook daarin aanwesig. Niks wat is, is outonoom, onafhanklik en werklik te isoleer nie. Elke uiting, elke oomblik wat geleef of beleef word, vorm kern van homself, maar ook onderdeel van iets anders. Die mens is die knooppunt tussen die sintuiglike en nie-sintuiglike werklikhede en omdat dit so is, staan ook sy geestesaktiwiteite en die produkte van sy gees en verstand op hierdie brug. Liefde, skoonheid, kuns is minstens bivalente begrippe en as sodanig juis belangrik vir die mens wat ook in twee wêreld beweeg en bestaan. En koue en hitte en godsdiens en seks? Die eerste twee kan relatief wees, maar slegs op die sintuiglike vlak. En die laaste twee? Miskien is hieroor nog iets te sê maar is dit nie Belzebub wat in Vondel se *Lucifer* juis kla dat die Paradys tot wellus van die mens ingerig is nie en dat selfs die engele watertand na die aardse lekkernye nie? Maar dit terloops.

Lektuur is leesstof, in die wydste sin enigiets wat gelees word. Letterkunde aan die ander kant slegs dié lektuur wat soos die poësie werklik die ideële en sintuiglike by mekaar bring. En dit doen hy nie deur uit die sintuiglike of uit die ideële weg te vlug nie, maar deur bewegende in die eerste die

tweede daaruit af te lees. Dit is nie nodig om te probeer bepaal hoeveel bees en hoeveel gees die mens normaalweg of gemiddeld is nie — sy dade spreek immers vanself luid genoeg — maar nodig om te besef dat hy albei is en moet bly solank hy mens is. En juis omdat hy mens is, kan hy hoogstens in die sintuiglike die ideële soek en sien en nie andersom nie. Dit is dan ook die taak en kenmerk van die letterkunde om by die sintuiglike verby, by die ideële uit te kom. Slegs in hierdie opsig kan hy hom onderskei van lektuur.

Die opkoms van die prosa het die nouer kring van die poësie-literatuur aan die kant van die epos en epiese gedig verbreek en selfs ingedring. Omdat die vorm, of dan struktuur, van die nuweling aanmerklik verskil het van die oue is die begrip literatuur deur sy koms dienooreenkomstig gewysig. Miskien is hierdie verbreking van die binnekring te vergelyk met die verbrokkeling van die Romeinse beskawing. Op die oog af barbaarser as die toë aanvaarde digwerke, maar beweegliker, deels daaruit voortkomende, demokratieser en volksier was dit 'n maklike taak om in te dring en aanvaar te word. Eers eenmaal opgeneem het hy voortgewoeker, deurgewerk en selfs die kern van die kring aangetas. Sonder seën was sy koms nie, maar selfs vandag nog is al sy kleintjies — en daar is baie — nouliks te beskou as deel van die binnekring. Sommige lê op die rand en voer 'n verbete stryd om opgeneem te word, maar dan ook op hulle eie voorwaardes en juis dit bemoeilik die saak, wis die grense uit en laat die gemenebes verbrokkel. Miskien is dit juis hierom nodig om daaraan te begin dink om 'n nuwe kring te stig en die toegangskwalifikasies hoog te stel.

Die beginsel van die poëtiese of letterkunde as kunsvergestalting in die taal, lê in die ideële, uitgedruk in die reële. So gesien kan enigiets tot voorwerp geneem word, maar dan nooit ter wille van die iets as sodanig nie. Hierin kom dit ooreen met die lektuur, maar anders as die lektuur stel die poëtiese nie die saak voorop nie, maar die idee. Waar die lektuur egter kleurskakerings van *off-white* tot borriegeel kan vertoon en goed of sleg — nog lektuur bly, verander die poëtiese deur 'n kleurskakering totaal en word dit lektuur sonder enige poëtiese kwaliteite. Die poëtiese veronderstel en stel as vereiste die ideële, egte of ware en dié kan nie geskadueer word nie.

Dit vlug daarvoor en verdwyn daardeur. Die ideële bly objektief en kan nie verander word nie; hoogstens versluiert word deur 'n poging tot 'n subjektiewe en gekleurde weergawe daarvan. Maar dit hoef nie, want juis in die feit dat daar in die gebrekkige en subjektiewe maar eerlike sintuiglike ervaring en uiting iets van die objektiewe ideële gevang kan word, is 'n bewys dat die mens in sy grofste subjektiwiteit tog ook objektief-ideël kan wees. Juis dit is die genade en die bewys dat die mens nie net in die sintuiglike bestaan nie, maar ook in die ideële moet leef.

Die konvensionele sê Woltjer, sal oor die digter (wat ek

wil uitbrei tot vergestalter van die poëtiese) nie heers nie — maar: „waarheid in het binnenste sluit evenzeer uit alle gewild affect en gemaakte natuur.” Hoewel geen oermens (in die betekenis van eerste mens) en dus gebonde aan tyd, beïnvloeding en tradisie en ook geen Übermensch nie, kan sy vermoë om gestalte te gee aan die poëtiese aan die kunstenaar 'n profete-kleed verleen. Maar die sal hy deemoedig moet leer dra en as hy wil roem, moet roem in sy swaakheid. Ook vir die digter sê Woltjer geld as objektiewe norm: „Zóó sprak God, de almachtige, Schepper des hemels en der aarde.’ Geen andere wet en geen andere waarheid voor hem. De hooge gaven, hem geschonken, moeten slechts leiden tot dieper kennis en hooger, edeler voorstelling der waarheid, tot rijker ontplooiing van die wet des levens.” In die letterkunde kan daar geen bybedoelings wees nie en geen kompromie gevorm word nie. Nie die uiterlike bruilofskleed is van belang nie, maar die innerlike wat in die werk aanwesig is en uit die werk tot die leser spreek.

Lektuur en letterkunde maak tot 'n groot hoogte van dieselfde middele gebruik. So kan daar in albei o.a. agtergrond, persone, storie en handeling wees wat elk 'n mindere of meerdere rol, afhange van die skrywer se vermoë of bedoeling, sal speel in die uiteindelijke geheel wat gevorm word. Omdat lektuur kan slaag al is dit enkelvoudig saamgestel kan inwikkeldheid of gekompliseerdheid as 'n kenmerk van letterkunde beskou word, maar dan met 'n voorbehoud: gekompliseerdheid of veeltonigheid veronderstel nie duisterheid nie maar slegs dat dit op verskillende vlakke en realiteite kan optree. Duisterheid is natuurlik ook 'n wye begrip, maar as 'n werk selfs deur ontginnende lees nie oopgelees kan word deur die gemiddelde intelligente leser nie, skort daar iets aan die werk en is dit hetsy as lektuur of letterkunde nie te aanvaar nie.

Bewus van die feit dat een soort nie noodwendig kunsagtiger as 'n ander is nie — selfs gewone lektuur soos 'n reisverhaal of speurverhaal kan letterkunde word — wil dit voorkom asof veral die prosawerk maklik in lektuur kan ontaard. Dit wil nie sê dat die gedig of drama nie ook kan misluk nie, maar omdat die prosa gewilder en „makliker” is en ter wille van die spanning, uitbeelding, ens. gelees kan word, kan dit maklik selfs die ernstige en eerlike skrywer verlei om ter wille van die effek te skryf. In tye waarin die effektiewe en geadverteerde voorrang geniet — en was daar al 'n tyd waarin dit nie so was nie — moet die letterkunde seker ook geadverteer word en mag die skrywer seker 'n voorbladfoto of 'n persverklaring gebruik. Die beste advertensie is seker die wat in die werk self ingebou word en ook hiervan het elke werk seker 'n goeie dosis. Maar daar is 'n gevaar aan verbonde. 'n Verkeerde of swak advertensie kan meer skade doen as geen advertensie en buitendien het die mens lankal geleer om 'n advertensie met heelwat sout te neem. (Miskien moet daar 'n studie geskryf en gepubliseer word oor die invloed van die advertensie op die

mens se gees.) Is dit nog moontlik om onbevange te besluit oor wat nodig is vir die jig, die asma en die gees of is ons verslaaf aan die advertensie-opium en uitgelewer aan 'n gewetenlose materialisme wat ons sondes en gebreke met pille en poeiers probeer besweer?

'n Saak waaroor daar al baie geskryf en gedink is, is die sg. digterlike inspirasie wat indien dit bestaan, kan dui op 'n verdere onderskeid tussen lektuur en letterkunde. As dié inspirasie te sien is as die bewusword van die reste van die objektief-ideële wat ten spyte van die gedwonge verlatting van die Paradys nog in die mens oorgebly het en 'n skrywer bring onder die dwang daarvan iets tot stand dan behoort daardie iets 'n latente kunsagtigheid te hê. Die inspirasie alleen kan dus nie kuns tot stand bring nie — daarvoor is die mens met sy fisies-geestelike dualisme nodig. As inspirasie anders opgeneem moet word, twyfel ek aan die bestaan daarvan. 'n Gevoel, bewuswording of drang is te subjektief en fisies-menslik om mede-verantwoordelik te wees vir die ontstaan van iets wat meer as net fisies-menslik moet wees. Die skrywer wat vir 'n drang moet wag, kan vind dat sy drange = instinkte hom inspireer en hy onder die dwang van selfbehoud of selfgeding moet skryf. Al skrywende skryf mens, het Nijhof gesê, en al worstelende om die materiële rots fyn te kry mag iets van 'n nie-materiële goud die oog vang.

D. M. G R E E F F

LOUIS TRICHARDT

'n Trekker na die verste sterre
staan neergebuig
tê naby
aan die grond

Ons
het die myne van 'n wilde land vermy
en elke koeël het ons gemis

maar die bestemming
was nié die paradys
en Martha
Martha word nie weer gesond

* * *

WIEGLIEDJIE VIR 'N STADSKINDJIE

moenie huil nie, kindjie
moenie treur nie
oor die stad
sal eendag weer
die sterre skyn

nie in my tyd
nie in jou tyd
maar vir wie gaan ons verwyd?

KAPER

Toe jy die onrus van my seile was,
die borrelvaart deur bloutes breekbaar blou,
die silwer mis van die duifsag en grou,
die slingerende wimpel aan die mas,
die boeg waaroor die albatrosse kras,
het ons met sabel en musket die ou
bruin kaarte van die liefde oopgevou,
toe ons by weinig hawens welkom was.

Die amourette van golf en skeepskanon,
die blom van wit ontploffings in die son
is nou verby. Patrollies van die see
het al ons borrelspore opgevee.
Die wrakhout en die goue lading rus
teen geelbleek voue van 'n dodekus.

* * *

ESKAPADE

Ons vesting is 'n restaurant
met spieëls as wande —
nêrens, en ons is
net stemme, oë en hande.

Met teugies deur bleek rietjies —
Fantageel, soos vuur —
geslagloos en begeerteloos
deel ons 'n onverdeelde uur.

En teen 'n hemelkleedjie
met suikerpotte blom ons
tot dubbeldoorkomeet
met ons gesigte om ons.

FRAGMENT UIT HOTEL-KALEIDOSKOOP

Die man aan die tafeltjie reg voor my is 'n korselige oujongkêrel met die bynaam Crusty. Hy het 'n aggressiewe soort gesig en 'n gespierde bolip wat hy graag vir die kelners veragtelik die lug inpluk.

Alleen aan tafel, móét hy eenvoudig met die eetgerei peuter — die kelners plaas dit nooit na sy sin nie. Alle lepels binne sy bereik word omgekeer — alle messe en vurke daarby word netjies reghoekig en parallel neergesit.

As mens hom só sien, sal jy sweer hy's die fiemiesrigste ou man in die hotel, en dat hy self seker netso korrek handel as wat hy die tafel wil hê. Maar moenie glo nie! Hy gebruik toe mos een hete middag daardie nimlike servet waarmee hy nou nêt die vurk afgeevee het, om die sweet reg van agter af oor sy tamaaie bles te verwyder!

Die arme kelners! Filemon wat vir ons ry verantwoordelik is, loop natuurlik die meeste deur. Hy hou daarvan om Filemon so 'n pluk aan die baadjie te gee as hy 'n stuk eetgereedskap nodig het, en aarsel nie om hom goed sleg te sê as hy dit nie blitsvinnig te voorskyn haal nie.

Eetgerei is beslis nie net daar om die kos na sy mond te bring nie. In sy hande raak elke stuk welsprekend!

Maar vanmiddag het hy homself oortref! Hy kom vinnig in en gaan sit. Hy skuif sy messe, vurke en lepels reg. Hy trek die botter en suiker nader en rangskik hulle weerskante van die soutpotjie. Dan besluit hy dat die botter liever regs moet staan en die suiker links, en ruil hulle dienooreenkomstig om. Toe klop hy 'n paar keer met sy vingerpunte op die tafelblad. Hy klop weer en nog verskyn Filemon nie met die spyskaart of die kos nie. Die kelner wat die ry tafeltjies langsaan bedien, loop verby op pad kombuis toe. Crusty wil keer maar sê dan maar hardop aan dié kelner se verdwynende rug dat hy sop en vleis en ertappels wil hê.

Enkele oomblikke verloop en nog verskyn geen kelner nie. Johannes, wat tweede-in-bevel is, staan doer aan die onderent van die saal en peuter by 'n leë tafeltjie, en Crusty trek sy aandag deur sy vinger in die lug op te steek. Toe Johannes kyk, word daardie selfde vinger dringend in die rigting van die kombuis geswaai, en met kort steekbewegings word Johannes beduie dat die kelners moet opskud met sy kos.

Voordat Johannes nog iets daaraan kan doen, kom die in-die-rug-aangespreekte kelner aan met 'n bord sop. Crusty gee luid sy ontevredenheid met die traagheid te kenne. Die kelner — onverstoorbare wese — glimlag maar net.

Hy is al besig met die bord sop toe Filemon, swaarbelaaï met sy sop en vleis en my tee, die paadjie opkom. Filemon se oë rek toe hy sien dat die oubaas reeds sop het. Hy ontvang eers 'n grom wat enigiets kan beteken en dan blaf Crusty: „SĀLAD”!

Filemon draf dadelik nader met die tamaties, en Crusty se mes wys: „Dáár moet jy dit skep.” Toe die wortelslaai, en Crusty se mes wys: „Dáár is hulle plek.” Die kelner kyk wanhopig waar die ertappelslaai is, want Crusty se mes flits alweer in die lug rond. Gelukkig sien hy dit gou, en skep blitsvinnig in, op die presiese plek wat die mes aandui.

Die volgende oomblik is Crusty se mes en vurk albei in die lug en beskryf hulle wilde kurwes en draaie — oorlé Toscanini sou 'n mooi een wees om hulle na te maak.

Tempo aanduiding — Molto Presto!

Bring nou die res van die maalyd soos blits!

Al die kelners in die omtrek, selfs die sedige Morris, se tande word ontbloot.

Die skielike stemgeruis en proesgeluide wat van die ander tafeltjies opstyg, toon dat die toneeltjie ook nie ongemerk by sy mede-etters verbygegaan het nie. Maar Crusty het 'n kors om hom!

SO RY DIE TREIN

So ry die trein, so ry die trein
Diep deur die donker nag.
Dis Klerksdorp, Kimberley, De Aar . . .
Ons sal nog lank moet wag.

Ons kom, ons kom van wie weet waar.
En wie onthou ons nog oor honderd jaar?

Die Kaap, die Kaap lê vér en klein.
So ry die trein, so ry die trein . . .
Die Kaap? Wie weet?
Dalk moet ons afklim op De Aar.

STELLALAND

Die dorsland is met kalk gewit
en die dag het die westewind gewaai,
spatsels wit het teen die asblou lug gaan sit.
Iemand het die nat kwas argeloos
oor die melkweg droog getrek.
My land is naby nêrens en net soos Nasaret
maar in ons skitter steeds Stellaland se sterre.

SAWADA

Jou lag hou die kabbeling in
van 'n maanlignag
Op die strand van Shimabara

En die glans en geur
van jou gitswart hare
Stuur vonkels deur my are

Soos maanlig op die kus
van Shimabara!

* * *

SAWAT-DI-I*

„Van waar kom jy; en as jy weggaan,
waarheen dan?”
Wou sy weet, wou sy met sagte
aandring weet
In daardie warm sonland
van Siam.

En ek? *Waarheen* sou ek sê?
Vanoor die oosterkim
terug na die westerkim?
Êrens na 'n paradys?
maar waar?

In die maanlig, in die witte maanlig
kon ek beter na haar luister
Toe sy fluister:
„Na die Paradys?”
„*Die Paradys is in jou hart!*”

* Bangkok, Thailand.

* * *

ROEPSTEM

Vanaand toe die winde
 deur die rietbos waai
En die wilde gans op instink
 na sy nes omdraai
Het ek die Bosgod
 op sy fluit hoor speel
En ineens het ek geweet
 dis uit my hart
Dat hy die klanke steel!

* * *

AFGODEDIENS

Stamgode —
En priesters met manelle
Wat op die hoogtes staan
En op hulle tom-tom slaan

En Christus —
Aan Sy kruis, alleen,
 Ween.

HAT

Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal, vir universiteit, skool, huis en kantoor. Deur P. C. Schoonees, C. J. Swanepoel, S. J. du Toit, C. M. Booysen. (Voortrekkerpers Bpk., 1965; R11.)

Mens staar jou soms blind op 'n enkele verskynsel dat jy die groot wêreld daaromheen nie meer kan raaksien nie, of, soos die spreekwoord sê: Mens sien soveel bome dat jy die bos nie meer opmerk nie.

So het ek gedink toe ek hierdie lywige, nuwe verklarende handwoordeboek opgeneem het om daarmee kennis te maak. Onwillekeurig het 'n beeld van sy voorgangers aan my verbygaan: Die Patriotwoordeboek dâar uit die jaar nul, Elfers, D. F. du T. Malherbe, Bosman/Van der Merwe, Kritzinger/Steyn/Labuschagne, Terblanche — elkeen van hulle min of meer 'n baken op die lang pad wat afgelê word deur 'n volk in sy taalgroei en waarvan die woordeboekmakers die taak het om die woordeskop op te vang, te dui, en aan te bied vir praktiese gebruik.

As mens nouer toekyk, kan jy in die voortyd min of meer twee groepe onderskei: eers die stadium van die *idiotika*, d.i. optekening van woord en woordgebruik wat „idioties” aandoen in vgl. met Nederlands, wat o.m. terug te voer is tot die *Proeve* van Changuion, wat sy voorlopige hoogtepunt bereik in *Die Patriotwoordeboek*. Dan die stadium waar angsvallig vasgegryp word aan die voorskootpante van Moeder Hollands, en waarin jy sonder veel inspanning die groot voetspore van Van Dale kon aantoon. Begryp goed: ons was baie gelukkig dat ons van Van Dale gebruik kon maak toe ons nog self maar wikkeltakkel op kinderbene orent gesukkel het. Trouens, ons moet nog vir Van Dale 'n Afrikaanse monument oprig ook!

Dan breek die derde tydvak aan, wat eintlik 'n voortsetting is van die idiotikon-stadium op 'n nasionale vlak: die Groot Woordeboek van die Afrikaanse Taal wat bekend staan as WAT.

Die redaksie van HAT was almal op die een of ander tydstip aktief verbonde aan die redaksie van WAT, sodat ons nie meer 'n Van Dale-agtergrond het nie, maar 'n agtergrond van die Afrikaanse volkslewe soos dit in die derduisende woordkaarte van die WAT-versameling byeen gebring is. Dit is inderdaad 'n merkwaardige groei, waardeur HAT op sy beurt 'n nuwe baken word, sodat ons kan verwag dat HAT Van Dale se troon sal bestyg.

So is dit met veel genoeë dat ons in HAT kennis maak met *vasel, kanis, postelein, strandjut, tokkelos, eenspaaierig, basel* en talle meer, — almal woorde wat sag lê op die tong en wat in ons ore klink met die klank van ons eie volkstaal. Afrikaans is lankal reeds 'n selfstandige, aparte taal, en hierdie aspek van HAT is 'n welkome, gesonde uitvloeisel daarvan.

Jammer genoeg is daar ook spore van oorhaasting, wat veral aanleiding gegee het tot onvolledige en soms skewe woordbeskrywing, bv. die hele groep woorde met *volks-* mis twee belangrike aspekte: dié van mondelinge oorlewering, d.w.s. tradisioneel, en dié van minder aansien. Om met twee voorbeelde te volstaan: *volksdans* word beskryf as „dans wat by die volk ontstaan het, meestal gekenmerk deur eenvoudige bewegings wat sing-sing uitgevoer word.” Hierdie omskrywing wek 'n verkeerde indruk oor die „skepping” van sulke danse, laat niks van sy tradisionele aard deurskemer nie, en dis sekerlik nie so dat hulle meestal net eenvoudige bewegings het nie. By *volksgeloof* mis ons die hele „volkskundige” inhoud van hierdie woord. By herdruk kan hierdie hele groep vrugbaar herskryf word.

Oorhaasting het seker ook skuld daaraan dat betekenis maar ten dele vermeld word, bv. by *aandraf* word *voortdraf* nie vermeld nie; by *bobbejaan* ontbreek die betekenis „bassel”; op bl. 14 onder *advokaat* word *nootmuskaat* vermeld, maar dié woord word nie selfstandig vermeld nie, en onder *neutmuskaat* word nie ook verwys na *nootmuskaat* nie. So ook is *bredie* en *lakei* onvolledig beskryf, terwyl dit beslis verkeerd is om *kumkwat* te beskryf as „sitrussoort van weinig handelsbelang.” Dit word tog veelvuldig aangewend as konfituur (droog en in stroop), wat die redaksie gou genoeg kan vasstel as hulle 'n snoepwinkel betree.

En dan die „berugte” *vullis* — een van die ongelukkigste skeppings in Afrikaans, as 'n soort eufemisme wat in staat moes stel om *vuilgoed* en *vuiles* te omseil, want in die volksmond is dié twee woorde ook skelwoorde! Preutsheid lê aan die grondslag hiervan, want *donder/bliksem* is ook skelwoorde, en in Afrikaans kan jy haas met enige woord vloek. Verder: *vullis* hang saam met *vul* en nie *vuil* nie. Van sy begin af was dit 'n dwaas „vonds”. En terloops *vuil, vuile, vuiles* is tog die reeks — daarom dan *vuilis*?

Al is dit nodig om die aandag te vestig op wat ek aanvoel as brakplekke doen dit niks af aan my waardering van hierdie nuwe verklarende woordeboek in Afrikaans nie, en dit behoort op elkeen se rak te staan wat gebruik maak van woordeboeke.

BOEKE ONTVANG

1. Katherine Allfrey: *Die Derde Eiland*, vreemde avonture van 'n dogtertjie. Tafelberg, 1965. (Uit Duits). R1.35.
2. B. Bartos-Höppner: *Die Kosakke*, die avontuur van 'n verowering. (Uit Duits). Tafelberg, 1965. R1.50.
3. Jan Bax: *Stemmen van Oranje*. Gedigte. De Bladen voor de poëzie, Lier. 1965.
4. Dr. C. Blokland: *Willem Sluiter 1627-1673*. Beskrywing van die lewe en werk van die bekende digter-predikant. Van Gorcum, Assen, 1965. F32.00.
5. Books Abroad: *A Homage to Dante*. Uitg. Mei 1965; International Literary Quarterly. University, Oklahoma. \$1.75.
6. Alba Bouwer — vertel deur: *Rip van W'inkel*, volgens die verhaal van Washington Irving. Tafelberg, 1965. R1.25.
7. Alba Bouwer — vertel deur *Die Leerling-Towenaar*. Volgens die verhaal van Goethe. Tafelberg, 1965. R1.20.
8. Carol R. Brink: *Rabbedoe*. 'n Verhaal uit die baanbrekerslewe. (Uit Amerikaans.) Tafelberg, 1965. R1.70.
9. G. H. J. Coetzee/C. B. Valkenburg/Hertzog Venter: *Lees en begryp*. Begripstoetse vir Std. 6, 7, 8. Voortrekkerpers, s.j. R1.25.
10. Heinz G. Konsalik: *Die hart van die sesde leër*. Oorlogsroman. (Uit Duits.) Tafelberg, 1965. R1.95.
11. Günther Kornick: *Die Skaapstellers*. Kleuterverhaal. Tafelberg, 1965. R1.50.
12. Joan Kipperberg — vertel deur: *Roelfje se geheim*. Kinderverhaal. Koeberg, Bellville, 1965. R1.25.
13. Herbert Kaufmann: *Roosman en Saterdag*. Avontuurroman uit Duits. Tafelberg, 1965. R1.80.
14. Mev. Anna Geyer: *Briewe uit Highveld*. Saamgestel deur MER. Tafelberg, 1965. R1.95.
15. Abraham H. de Vries: *Vliegoog*. Verhale. Tafelberg, 1965. R1.70.
16. D. J. Kotzé: *Die Kommunisme*. Die klassieke Marxisme. Tafelberg, 1965. R2.50.
17. Herbert Krantz: *Onskuldig tussen Skuldiges*. Avontuurverhaal uit Duits. Tafelberg, 1965. R1.60.
18. Anna M. Louw: *Oom Kolie gee Raad*. Klug in 3 bedrywe. Tafelberg, 1965. R1.25.
19. Hans Rempel: *Die Wit Skaduwee*. Speurroman. Tafelberg, 1965. R1.50.
20. Mr. A. Roothaert: *Dr. Vlimmen-Veearts*. Roman uit Nederlands. Tafelberg, 1965. R1.80.
21. MER: *So is onse maniere*. Verhale. Tafelberg, 1965. R1.50.
22. MER: *Vroue wat Jesus geken het*. Sketse. Tafelberg, 1965. 90c.
23. Anna Rothmann: *Kraai-bulle*. Dieresketse: Tafelberg, 1965. R1.65. (Ook in Engels: *Crow and Company*.)
24. C. F. Rudolph: *Boggel en Kuil*. Kortverhale, Voortrekkerpers, 1966. R1.20.
25. Kees Simhoffer: *Woorden van Aarde*. Gedigte. Bladen voor de poëzie, 1965.
26. J. L. B. Smith: *Ou Waterpoot*. Die ontdekking van die Selakant. (Uit Engels). Tafelberg, 1965. R2.70.
27. F. A. van Jaarsveld: *Die verlede spreek*. Radiopraatjies. Voortrekkerpers, 1965. 65c.
28. D. B. van Soelen: *Antwoord aan Omar Khyyam*. Gedigte. Voortrekkerpers-Unieboekhandel, 1965. R1.80.
29. F. A. Venter: *W'ersjoernaal*. Vertellings. Tafelberg, 1965. R1.65.
30. Laura Ingalls Wilder: *Boerseun*. Verhaal oor die plaaslewe. Uit Amerikaans. Tafelberg, 1965. R1.70.

Gedruk deur Hayne en Gibson, Doornfontein, Johannesburg

BESKERMING

Die sterk hande van 'n vader wat die rigting wys in sy kind se groot nuwe wêreld — sy stille besluit op 'n veilige toekoms vir hom. Beskerming neem so baie vorms aan. Versekering is beskerming . . . vir die skoolkind se opvoeding, die student se akademiese loopbaan, die ouers se rustige oudag. Maak seker van die toekoms met lewensversekering deur SANLAM.

**Veilig vorentoe met
SANLAM**

